

UŽSIENIO RAŠYTOJŲ PROZOS KŪRINIŲ VERTIMAI Į LIETUVIŲ KALBĄ

(1880—1905)

E. Kuosaitė

1. Bendrieji prozos vertimų klausimai

Grožinės prozos vertimai į lietuvių kalbą XIX a. pabaigoje — dažnas literatūrinio gyvenimo reiškiny: vertimų pasirodė daugiau negu to meto originaliosios prozos. Tačiau daugelis jų neatitinka grožinės literatūros kūrinio vertimo reikalavimų ir todėl beveik nebeskaitomi. Juos pakeitė kiti, geresni, vėliau atlikti vertimai.

Duoti lietuvių kalba pilnavertį grožinės literatūros kūrinio vertimą tuomet dar nebuvo visų sąlygų. Lietuvių literatūrinės kalbos formavimosi procesas buvo dar nepasibaigęs, nebuvo nusistovėjusių tradicijų vertimo srityje, trūko kvalifikuotų vertėjų. Tai buvo bandymų ir ieškojimų laikotarpis. Tuo metu tiek originaliojoje lietuvių literatūroje, tiek ir vertimuose vyko literatūrinės kalbos normų sudarymo procesas — atkaklūs kūrybiniai ieškojimai. Net ir pats vertimo terminas dar nebuvo galutinai nusistovėjęs. Šalia žodžio „versti“ gana dažnai dar vartojama „išguldyti“, „perdėti“, „lietuviškai sutaisyti“ ir pan.

Nors to meto prozos vertimai dar buvo netobuli, tačiau jie turi istorinę-literatūrinę vertę. Jie pasirodė tam tikromis aplinkybėmis ir buvo reikšmingas faktorius lietuvių literatūros ir literatūrinės kalbos formavimosi procese. Jie taip pat svarbūs, nagrinėjant bendrą lietuviškųjų grožinės literatūros vertimų istoriją.

Nagrinėjamoju laikotarpiu nebuvo sukurta aiškesnių ir tvirtesnių teorinių vertimo pagrindų. Pirmosios lietuvių kritikų pastabos apie vertimus — tai daugiausia recenzijos. Jos buvo trumpos ir labai bendro pobūdžio: „neblogas“, „geras“, „pusėtinas“, „ne kam tikęs“ ir t. t. Bet tose, nors ir trumpose recenzijose atsispindi pagrindiniai to meto vertimų trūkumai ir jų kokybės reikalavimai. Vienas iš pagrindinių trūkumų, kaip nurodo recenzijos, kad juose dažnai nepaisoma lietuvių kalbos gramatikos normų ir daug vartojama svetimžodžių, ypač polonizmų.

Vienoje išsamesnėje savo recenzijoje apie A. Kaupo išverstą lenkų rašytojo Blizinskio komediją „Žentas dėl parodos“ V. Kudirka aiškiau suformulavo reikalavimus, kuriuos turi atsiminti kiekvienas vertėjas. Tai buvo pirmas teorinis žodis apie lietuviškuosius vertimus. V. Kudirka nurodo, kad vertėjas turi gerai mokėti tą kalbą, iš kurios verčia, ir lietuvių kalbą. Vertimo kalba turi būti taisyklinga, atitinkanti lietuvių kalbos reikalavimus. V. Kudirka pabrėžia, kad vertimas turi būti kūrybiškas, o ne pažodžiui atliekamas. Vertėjas turys ieškoti atitinkamų pasakymų gimtojoje kalboje.¹

V. Kudirka, kaip ir daugumas kitų recenzentų, pirmiausia užakcentuoja vertimo kalbą. Ir tai suprantama. Toje vertimų stadijoje pirmiausia dar reikėjo išspręsti kalbos klausimus. Todėl į vertimą daugiausia buvo žiūrima lietuvių kalbos požiūriu.

XIX a. pabaigos prozos vertimai rodo, kad vertėjai turėjo nemaža sunkumų, perteikdami originalo leksiką ir gramatines konstrukcijas. Ypač sunku buvo versti iš tų kalbų, kurių žodynas labai turtingas, parodąs plačią ir įvairią žmogaus veiklos sferą. Vertėjams buvo juo sunkiau, kadangi jie neturėjo pagalbinės medžiagos (žodynų, gramatikų ir pan.).

Perteikdami įvairius žodžius, pažyminčius visuomeninio gyvenimo ir materialinės buities realijas, vertėjai griebdavosi įvairių priemonių: nesuradę atitinkamo lietuviško žodžio, mintį perduodavo aprašymo būdu, pasiskolindavo kitos kalbos žodį, sukurdavo naujadarą ir kt. Ypač daug sumanumo tekdavo parodyti, verčiant darbus, kuriuose daug specifinės terminologijos, arba veikalus, kurie istoriškai ir geografiškai labiau nutolę nuo Lietuvos tikrovės. Tokiais atvejais greičiau atsirasdavo tiek prasmės, tiek ir stiliaus pobūdžio netikslumų ir klaidų. Nelengva taip pat buvo versti psychologinius, filosofinius ir kt. terminus, nes lietuvių kalboje tuomet dar labai trūko abstrakčių žodžių.

To meto vertimuose iš dalies atsispindi, kaip XIX a. pabaigoje vyko lietuvių kalbos žodyninės sudėties normalizacijos procesas. Iš vertimų (ir originalių veikalų) matyti, kaip buvo sudarinėjami nauji žodžiai, kovojama su skoliniais ir kt. Vertimai tam tikrą prasme padėjo augti lietuvių kalbos žodynui. Per juos į lietuvių kalbą atėjo kai kurie tarptautiniai žodžiai, o taip pat įvairūs žodžiai, pažymintieji kitų kraštų gyvenimo realijas. Vertimai skatino ieškoti ir kurti žodžius, reiškiančius abstrakčias sąvokas iš psichologijos, filosofijos, politinio-visuomeninio gyvenimo sričių. Tiesa, daug tuomet sukurtų žodžių neprigijo, bet įvairūs bandymai davė progos kalbininkams atrinkti geriausius žodžius, labiausiai atitinkančius lietuvių kalbos žodžių darybos dėsnius.

Nagrinėjamojo laikotarpio vertimai taip pat rodo, kad vertėjai kai kuriais atvejais sėkmingai išspręsdavo gramatikos klausimus ir surasdavo tinkamą nesamų lietuvių kalboje formų pakaitalą. Tai rodo J. Andziulaičio vertimai iš prancūzų arba V. Kudirkos vertimai iš lenkų kalbos. Vertėjai

¹ „Varpas“, 1898, Nr. 4, 58–59 psl.

panaudodavo įvairias lietuvių kalbos veiksmažodžių lytis ir taip pat lietuvių kalbai būdingas dalyvių, pusedalyvių ir padalyvių formas:

Quand on se marie, monsieur, ce n'est pas pour faire parade de générosité...²

Później kot odszedł a przybyła sowa, bardzo troskliwa poszukiwaczka nocna⁴.

...ženybos nėra daromos dėl parodos prakilnių jausmų...³ (Andziulaitis)

Paskui, nuėjus katei, atlėkė pelėda, labai rūpestinga medžiotoja naktimis⁵ (Kudirka).

Tačiau, versdami įvairias gramatines konstrukcijas, vertėjai nebūdavo nuoseklūs. Vienur jie surasdavo lietuviškas formas originalo konstrukcijoms perteikti, kitur pažodžiui jas nukopijuodavo. Dėl to vertimuose atsiradavo nelietuviškų formų: neteisingai vartojami linksniai ir prielinksniai, netinkama žodžių tvarka ir kt.

Bet grožinės literatūros vertimo lygis priklauso ne tik nuo to, ar teisingai perduoti atskiri žodžiai, frazės ir visas tekstas. Taip pat negana neprasilenkti su gimtosios kalbos normomis. Vertimas turi atkurti ir originalo kalbos vaizdingumą, perduoti autoriaus stilių.

Šiuo atžvilgiu nagrinėjant XIX a. pabaigos prozos vertimus, reikia plačiau susipažinti su atskirų vertėjų darbu ir tuomet susiformavusiais vertimų tipais (tiksliu, laisvu, kūrybišku vertimu).

2. Pastangos sukurti tikslų vertimą

XIX a. pabaigos — XX a. pradžios prozos vertimuose pastebime dvi skirtingas kryptis: tikslų ir laisvą vertimą. Tikslaus vertimo atstovai stengėsi kruopščiai perteikti visas verčiamo teksto detales; laisvo vertimo šalininkai buvo daugiau suinteresuoti pagrindine verčiamo kūrinio mintimi.

Kalbant apie tikslų grožinės literatūros veikalo vertimą, reikia turėti galvoje ne tik prasminį, bet ir vaizdinį tikslumą. Meninis vertimas vadinamas tikslu, kai jis neiškreipia verčiamo kūrinio prasmės ir atkuria jo menines savybes.

Nagrinėjamojo laikotarpio lietuvių vertėjai tikslumą, verčiant grožinės literatūros kūrinį, ne visuomet suprato ir meniškumo prasme. Stengdamiesi griežtai laikytis originalo, jie ne kartą nukrypavo į žodiškumą. Tačiau nukrypimas į žodišką vertimą nebuvo sąmoningas formalizmo pasireiškimas. Žodiškas vertimas atsirado dėl to, kad vertėjams trūko literatūrinio išprusimo ir specialaus pasirengimo vertimo darbui. Jie nepakankamai įsigilindavo į verčiamą kūrinį ir abiejų kalbų leksikos, semantikos bei gramatikos struktūros skirtingumą. „Kiekviena kalba turi savo posakius,— rašė Puškinas,— savo sutartas retorines figūras, savo įprastus išsireiškimus, kurie negali būti išversti į kitą kalbą atitinkamais žodžiais“⁶.

² *Guy de Maupassant. Nouvelles choisies*, Moscou, 1949, p. 277.

³ „Apszvieta“. 1893, Nr. 7—8, 522 psl.

⁴ Cituojama iš mašinėle nurašyto 1951 m. Dygasinskio raštų leidinio teksto.

⁵ „Varpas“. 1897, Nr. 4, 56 psl.

⁶ А. С. Пушкин. Полное собрание сочинений в десяти томах, т. 7, М.-Л., 1949, стр. 498—499.

Kai kurie to meto mūsų vertėjai, stengdamiesi būti labai tikslūs, to nesu-
prato, ir vertimas tapdavo žodiškas.

Labiausiai žinomi to meto vertėjai, kurie stengėsi sukurti tikslų verti-
mą, buvo J. Šliupas, A. Kaupas, V. Šliakys.

XIX a. pabaigos visuomenės veikėjas, publicistas ir lietuvių literatūros
tyrinėtojas J. Šliupas (1861—1945) išvertė į lietuvių kalbą du vokiečių
rašytojų kūriniai: K. Gutzkovo tragediją „Patkulis“ („Patkul“) ir E. Vi-
cherto apysaką „Motina ir duktė“ („Mutter und Tochter“), be to, Mopasano
apsakymus „Tikra buitė“ („Histoire vraie“) ir „Simelio tėvas“ („Le papa
de Simon“).

K. Gutzkovo politinė-istorinė drama „Patkulis“ parašyta pakiliu, reto-
rišku stiliumi. Stengdamasis perduoti pažodžiui kiekvieną posakį, o ypač
įmantresnius dvariškių pasakymus, vertėjas kartais sukuria beprasmius
sakinius:

O Sire, Sie treiben die Würde ei-
nes Weibes auf eine schwindelnde Höhe⁷.

O wieszpatie, Tamista warai pagar-
bę moteriszkes ant galwasuktines augsz-
tybės⁸.

Kartais vertėjas per daug pasiduoda originalo įtakai ir paprastesnius
sakinius versdamas. Vertimo kalba tampa dirbtinė ir nesklandi. Ją ap-
sunkina ir tai, kad J. Šliupas daugeliui politinių, istorinių, psichologinių
sąvokų išversti sukuria įvairiausių naujadarų. Tie naujadarai daugiausia
mechaniškai nukalti pagal vokiškus žodžius.

Ir vis dėlto, nors J. Šliupas, versdamas šią dramą, tikslumą suprato
kaip žodišką originalo perteikimą, matyti, kad jam rūpėjo atkurti dramos
istorinį koloritą. Tuo tikslu jis vartoja tokias lietuviškas archaines formas,
kaip išpildymop, myriop, Onop, Tamistop, manimipi ir t. t. Žinoma, vo-
kiečių personažų lūpose jie gana keistokai skamba.

Norėdamas išlaikyti tam tikrą dramos stilių, vertėjas palieka esančius
originale prancūzų kalbos elementus. Vokiečių aristokratams, linkusiems
pamėgdžioti prancūzų dvaro manieras, įvairių prancūziškų posakių varto-
jimas buvo labai būdingas. Lietuviškame tekste tie prancūziški posakiai
nebeturi tokio vaidmens, juo labiau, kad daugeliui skaitytojų jie lieka
nesuprantami.

Visa tai rodo, kad vertėjas, turėdamas gerų norų, neįstengė jų tinkamai
įvykdyti. Be to, jis ėmėsi versti sunkų veikalą (dramą, o ypač istorinę,
sunkiau versti), parašytą, kaip minėta, ne paprasta šnekamąja kalba, o
išpūstu, retorišku stiliumi. Tokį stilių perduoti buvo sunku dar ir dėl to,
kad lietuvių literatūroje J. Šliupas neturėjo panašaus pavyzdžio.

Versdamas vokiečių rašytojo E. Vicherto apysaką „Motina ir duktė“,
J. Šliupas jau žymiai laisviau perteikia tekstą. Reikia pasakyti, kad ir pats
veikalas lengvesnis versti. Buitinė apysaka, vaizduojanti Klaipėdos krašto

⁷ Dramatische Werke von Karl Gutzkow, Leipzig, 1862. B. 9., S. 47.

⁸ Patkulis. Politiszka Tragedija penkiose veiksmėse, Naujorkas, 1887, 44 psl.

lietuvių gyvenimą, buvo artimesnė vertėjui. Nesunku atkurti jos vietinį koloritą, nes jis labai panašus į lietuvių rašytojų vaizduojamą mūsų žmonių gyvenimą.

Vertimo kalba daug sklandesnė, nes vertėjas perteikia ne atskirus žodžius, o atkuria visą sakinį:

Dann griff sie nach dem Webeschiffchen, schlug den Faden fest an und war gleich wieder eifrig bei der Arbeit⁹.

Po to ji nutwėrė szaudyklę, primušo ataudą ir wel stropiai iniko į savo darbą¹⁰.

Iš šio pavyzdžio matyti, kad J. Šliupas vokiškai pasakytą mintį sugeba perduoti visai natūralia, šnekamąja lietuvių liaudies kalba. Bet ne visas vertimas vienodas. Šalia sklandžiai išverstų sakinių, nemaža sunkiai paskaitomų, nes juose pernelyg jaučiama originalo įtaka.

Versdamas Mopasano apsakymus, J. Šliupas krypsta į kitą pusę. Jis verčia laisvai, kai ką praleisdamas arba savaip perdirbdamas. Apsakyme „Simelio tėvas“ jaučiama tendencija pakeisti vietinį koloritą, sulietuvinant pavardes ir buitinę aplinką. Be to, vietomis J. Šliupas vartoja per grubius pasakymus, ir tai nesiderina su grakščiu, nudailintu Mopasano novelių stiliumi.

J. Šliupo vertimai, kaip sakyta, buvo vieni iš pirmųjų nagrinėjamo meto prozos vertimų, priklausą 1880—1890 m. laikotarpiui. Dėl to suprantama, kad vertėjas neturi aiškaus nusistatymo, kaip versti, svyruoja tarp griežtai tikslaus, beveik žodiško ir laisvo vertimo: Iš Šliupo vertimų matyti, kad jis ieško priemonių geriau perteikti svetimos kalbos tekstą, bet ne visada tos priemonės tinkamos.

Geresnių rezultatų pasiekė kitas prozos vertėjas — A. Kaupas (1870—1913), kuris, gal būt, daugiausia pasireiškė šioje srityje. Jis vertė paskutiniuoju XIX a. dešimtmečiu ir pirmaisiais XX a. metais.

A. Kaupas buvo žinomas to meto Amerikos lietuvių veikėjas, kritikas ir publicistas, bendradarbiavęs katalikiškoje spaudoje („Žvaigždėje“, „Gar-se Amerikos lietuvių“ ir kt.). Vertė iš anglų ir lenkų kalbų. Iš jo vertimų pažymėtini šie: R. L. Stivensono romanas „Iždų sala“ („Treasure Island“), H. Sienkevičiaus romano „Tvanas“ I-sis tomas ir jo apsakymai „Poniklos vargamistra“ („Organista z Ponikły“) ir „Janiuolas“ (Janiol“), B. Pruso apsakymas „Antanukas“ („Antek“), Z. Pšibilskio komedija „Draugų suvažiavimas“ („Zjazd Koleżeński“) ir „Nesipriešink“, Blizinskio komedija „Žentas dėl parodos“, M. Rodzevičiūtės apsakymai „Pempės“ ir „Tetervinams burkuojant“ ir kt. Jam, greičiausiai, priklauso ir „Žvaigždėje“ spausdintų R. Kiplingo pasakų vertimai.

A. Kaupo pasirinktų versti kūrinių tarpe yra vertingų dalykų (Stivensono romanas, Pruso apsakymas „Antanukas“), bet daugiausia jis vertė moralizuojančio pobūdžio kūrinius (Sienkevičiaus apsakymai) arba tokius, kurie idealizuoja konservatyvią visuomenę (Pšibilskio ir Blizinskio komedijos). Tokių veikalų pasirinkimą sąlygojo vertėjo klerikalinė pasaulėžiūra.

⁹ E. Wichert. Litauische Geschichten, Leipzig, 1890, S. 131.

¹⁰ „Niamuno Sargas“, 1886, Nr. 5, 22 psl.

A. Kaupas buvo stropus vertėjas. Jis stengėsi tiksliai perteikti originalą, ir jo vertimuose palygininti maža prasmės klaidų. Atrodo, kad vertėjas gerai mokėjo kalbas, iš kurių vertė, ir gana tiksliai perduodavo atskirų žodžių prasmę net tais atvejais, kai jie pažymėdavo svelimesnes mūsų krašto gyvenimui realijas (versdamas Kiplingo pasakas).

Vertėjas sugėbėjo panaudoti lietuvių kalbos turtus. Tai rodo gausus jo vertimų žodynas ir atskirais atvejais parinkti vaizdingi žodžiai; kartais jam nusisekdavo neblogai perduoti įvairias meninės išraiškos priemones (epitetus, palyginimus):

Ach, jaki by z niego byl *dziarski kowal*¹¹.

Miasteczko o domach nędznych i *poodrapywanych* wyglądalo tak posępnie, jak i kościół¹².

...if they *died*, or a cow *died*¹⁵.

Buldeo *hobbled* away to the village...¹⁷

Mutiny, it was plain, hung over us like a *thunder cloud*.¹⁹

Kitur A. Kaupas gyvai perduoda visą frazę ar idiomatinį posakį:

It was some time before either I or the captain *seemed to gather our senses*²¹.

...if anybody's seen more wickedness, it must be the devil himself²³.

A fiddle-stick's end!²⁵

Ona za nim waryowała²⁷.

Graj od ucha do ucha²⁹.

O! koks iš jo būtų *šustrus* kalvis¹².

Miestelis su savo menkais ir *nušiu-rusiais* namais, išrodė nesmagiai, teip kaip ir bažnyčia.¹⁴

...jeigu jie patys *mirtų* arba kokia karvė *pastiptų*¹⁶.

Buldeo *nukuprino* j sodžių¹⁸.

Buvo aišku, kad maištas kybojo ant mūsų, kaip *juodas debesys*.²⁰

Praėjo daug laiko, kol aš ir kapitonas *atsipeikėjova*²².

Gal ir pats velnias nematė daugiau nedorybių kaip jis²⁴.

Niekus kalbate!²⁶

Ji dėl jo išz galvos ėjo²⁸.

Drožk išz visų spėkų³⁰.

Šie pavyzdžiai rodo, kad vertėjas atskirais atvejais išvengia žodiškumo. Tai pačiai minčiai perteikti jis suranda kitokią leksinę išraišką negu originale.

¹¹ B. Prus. *Opowiadania*, Wilnius, 1952, str. 21.

¹² Antanukas. *Apysaka B. Pruso*, 1906, 21 psl.

¹³ H. *Sienkiewicz*. *Wspomnienie z Maripozy*, Warszawa, str. 21.

¹⁴ „Zvaigždė“, 1902, Nr. 39, 619 psl.

¹⁵ R. *Kipling*. *The Jungle Book*, p. 102.

¹⁶ „Zvaigždė“, 1902, Nr. 45; 714 psl.

¹⁷ Op. cit., 115 psl.

¹⁸ Op. cit., 115 psl.

¹⁹ R. L. *Stevenson*. *Treasure Island*, Moscow, 1948, p. 84.

²⁰ Iždų sala. *Angliskai parašė R. L. Stevenson*, 1902, 92 psl.

²¹ Op. cit., 25 psl.

²² Op. cit., 35 psl.

²³ Op. cit., 67 psl.

²⁴ Op. cit., 74 psl.

²⁵ Op. cit., 28 psl.

²⁶ Op. cit., 16 psl.

²⁷ *Zjazd Koleżeński Z. Przybylskiego*, Warszawa, 1894, str. 11.

²⁸ „Garsas Amerikos Lietuviu“, 1898, Nr. 39, 388 psl.

²⁹ Op. cit., 27 psl.

³⁰ „Garsas Amerikos Lietuviu“, 1898, Nr. 42, 412 psl.

Tačiau ir A. Kaupo vertimai nelygūs. Jiems taip pat gerokai kenkia žodiškumas. Šalia sklandžiai išverstų sakinių, yra daug nesklandžių, sunkiai suprantamų arba beprasmių sakinių (ypač jeigu pažodžiui verčiami perkeltine prasme pavartoti posakiai). Ne veltui A. Kaupą dar 1898 m. kritikavo V. Kudirka: „Selimas³¹ verčia žodis į žodį: *namus atidaryti* (pabraukta V. Kudirkos — E. K.) (vieton — svečius priiminėti), *aprubežuota* (vieton — tamsuolė, mažai mokinta), *dovanoju tau* (vieton — žinokis)“³².

Būdinga, kad A. Kaupas labiau pasiduoda originalo įtakai, versdamas iš lenkų kalbos. Taip buvo, gal būt, dėl to, kad lenkų kalba vertėjui atrodė artimesnė lietuvių kalbai, ir jis nesijautė pastarąją žalojant, skolindamasis lenkiškas konstrukcijas. Be to, įtakos turėjo tuo metu ir šiaip gana paplitę lietuvių kalboje slaviški skoliniai.

Versdamas iš anglų kalbos, A. Kaupas mažiau kopijuoja originalo konstrukcijas. Stivensono romano „Izdų sala“ vertimas nuo X skyriaus tampa laisvas, o pabaigoje virsta glaustu veikalo atpasakojimu. Vadinas, norėdamas išvengti žodiškumo, vertėjas nukrypsta į kitą kraštutinumą. Tai rodo, kad ir A. Kaupas aiškiai nežinojo, kaip versti. Jis bandė ir ieškojo įvairių būdų perteikti kita kalba parašytam tekstui.

Labiausiai laikėsi tikslaus, dažnai net žodiško vertimo V. Šliakys, pasirašinėjęs daugiausia Stagarо slapyvarde.

Amerikoje gyvenęs knygų ir laikraščių leidėjas V. Šliakys išvertė į lietuvių kalbą H. Sienkevičiaus apysaką „Duonos ieškotojai“ („Za chlebem“) ir romaną „Quo vadis“, V. Orkano apsakymą „Paludieniai“ („Juzyna“), Biežinskio „Iš po budelio kalavijo“ ir „Kajimas“ bei keletą kitų, mažiau žinomų kūrinių.

V. Šliakys buvo pajėgesnis vertėjas negu A. Kaupas ar J. Sliupas. Jo vertimai geresni lietuvių kalbos požiūriu. Jis atkakliau kovojo su svetimžodžiais, vengė naujadarų ir stengėsi nusikratyti nelietuviškos sintaksės. Be to, jis turėjo geresnę literatūrinę nuovoką ir estetinį skonį. V. Šliakys sugebėjo geriau apdoroti sakinį, parinkti žodį.

Jeigu A. Kaupui geriau sekėsi versti buitinius dialogus, tai V. Šliakys neblogai perduoda gamtos vaizdų aprašymus, kurių nemaža H. Sienkevičiaus apysakoje „Duonos ieškotojai“.

Na pomarszczonej fali usłał się szeroki słoneczny gościniec, udzierzał w łuskę złotą, mainił się, polyskiwał, świecił płoń! i ginął gdzieś na dalekościach³³.

Ant susiraukšlėjusių bangų nutiso saulės vieszelis, apsisagė auksiniais žvynais, mainėsi, žvilgėjo, spindėjo, liepsnojo ir nyko kur tolumoj³⁴.

Panašiai kaip originale, besileidžiančios saulės vaizdas jūroje nupieštas tarsi paveikslas drobėje. Gerai parinkti veiksmažodžiai (žvilgėjo, spindėjo, liepsnojo), išryškinantieji vaizdo detales.

³¹ A. Kaupas pasirašinėdavo slapyvardėmis: Selimas, Sel., S., Antanas.

³² „Varpas“, 1898, Nr. 4, 59 psl.

³³ H. Sienkiewicz. Za chlebem, Kraków, str. 12.

³⁴ Duonos Iieszkotojai. Henriko Sienkiewicziaus, 1897, 11 psl.

Dar raiškesnis vertimas ten, kur vertėjas sugeba išsiveržti iš originalo konstrukcijos ir ją savaip perdirbti:

*Noč juž zapadta, gdy w czarnej dali lešnej ludzie ujrzeli niby wielką gwiazdę złotą, jakoby wschodzącą, lub słońce, które rosto ze strasznej szybkością, rozlewając krwawą i czerwoną jasność*³⁵.

*Buvo jau gluduma naktų, kada juodoj girios tolumoj žmonės pamatė tartum didelę auksinę žvaigždę, tartum kylančią auszrą arba saulę, kuri augo baisiai greitai, plėsdama aplinkui kruviną szviesą*³⁶.

Šis vertimas rodo, kad V. Šliakys sugeba sustiprinti vaizdą, tuo pačiu išryškindamas šiurpią nuotaiką, kuri apima išsigandusius žmones. Reikia pasakyti, kad ir per visą apsakymą vertėjas išlaiko tragiškai niūrią atmosferą. Ir čia kaip tik svarbu tinkamų žodžių, sudarančių aprašomo reiškinio visumą, parinkimas. Kad V. Šliakys tai sugeba padaryti, gali pailiustruoti toks pavyzdys:

Potem wszystkie płomienie zwały się w jedno morze ognia o szły przez las, jakby tchnienie śmierci, lub gniew Boży³⁷

Paskui visos liepsnos susiliejo į vieno ugnies jures ir ėjo per girią, kaip giltinė kvėpavimas arba Dievo rustybė³⁸.

Vertėjas teisingai pasielgia, *śmierć* (mirtis) versdamas žodžiu *giltinė*. Tai labiau sukonkretina metaforą ir paryškina vaizdą. Taip pat gerai iš dviejų sinonimų *pyktis* ir *rūstybė* pasirinktas pastarasis. Jis labiau išreiškia kažką lemtinga ir nepermaldaujama. Tai derinasi su besiartinančios katastrofos nujautimu.

Duotieji pavyzdžiai rodo, kad V. Šliakys versdamas gali pasiekti meninio tikslumo, moka įsijausti į veikalo nuotaiką. Bet, stengdamasis būti labai tikslus, ir jis daug kur nukrypsta į žodiškumą. Tada sakiniai pasidaro gremėzdiški, nesklandūs, netaisyklingi.

Nors ir tiksliai versdamas, V. Šliakys pakeičia Sienkevičiaus apysakos nacionalinį koloritą. Lenkų valstiečius Toporeką ir Marusią, vykstančius į Ameriką, jis paverčia lietuvių valstiečiais: Kirveliu ir Mariute. Ten, kur kalbama apie Lenkiją ir lenkus, vertėjas taip pat rašo Lietuva ir lietuviai, Tokių pakeitimų V. Šliakys nedaro kituose vertimuose. Matyt, Sienkevičiaus apysakoje pavaizduotas lenkų valstiečių tragiškas likimas Amerikoje taip priminė ne vieno lietuvio išeivio gyvenimą tenai, kad vertėjui atrodė reikalinga kūrinių priartinti prie lietuvių skaitytojo.

Panašaus tipo buvo ir kiti V. Šliakio vertimai. Šalia vaizdžiai ir sklandžiai atkurtų sakinių, nemaža sunkiai paskaitomų, originalo konstrukcijų sukaustytų sakinių. V. Šliakys neįstengė visiškai išsiveržti iš formaliai tikslaus vertimo ir versti kūrybiškai, nors atskiros vietos yra neblogai perteiktos.

J. Sliupas, A. Kaupas ir V. Šliakys, nebūdami rašytojai, neįstengė pakankamai kūrybiškai perteikti kitų autorių sukurtus tekstus. Tokiems ver-

³⁵ Op. cit., 82 psl.

³⁶ Op. cit., 69 psl.

³⁷ Op. cit., 83 psl.

³⁸ Op. cit., 69–70 psl.

tėjams reikia didesnio literatūrinio, istorinio bei kalbinio pasiruošimo. Šio pasiruošimo jiems kaip tik ir trūko. Be to, jie neturėjo pavyzdžių, iš kurių būtų galėję pasimokyti, o taip pat teorinių nurodymų, kaip reikia versti. Todėl, stengdamiesi būti labai tikslūs, nukrypdavo į žodiškumą.

Tačiau žodiško vertimo atsiradimas nagrinėjamuoju laikotarpiu yra visiškai dėsningas. Tai buvo, kaip minėjome, dar ieškojimų ir bandymų metai. Gera jau tai, kad vertėjai stengėsi teisingai perduoti originalą. O to, kad reikia atsižvelgti į skirtingą dviejų kalbų leksinę ir gramatinę sistemą, kad, verčiant grožinės literatūros kūrinių, reikia ne tik tikslumo, bet ir kūrybiškumo, pakankamai jie dar nesuprato.

Minėtieji vertėjai, išversdami nemaža grožinės literatūros kūrinių, atliko reikšmingą švietimo darbą. Jie teikė lietuvių skaitytojams literatūrinės medžiagos, kuria dar ne visada pakankamai aprūpindavo originali lietuvių autorių kūryba. Be to, šie, nors ir netobuli vertimai praskynė kelią geresniems vertimams. Iš jų galėjo pasimokyti kiti vertėjai.

3. Laisvo vertimo tipai

Pastangos išvengti žodiško vertimo pasireiškė, kaip matėme, jau kai kurių šios krypties vertėjų darbe. J. Šliupas ir A. Kaupas svyravo tarp žodiško ir laisvo vertimo, nors didesnę duoklę atidavė pirmajam. Dalis to meto vertėjų, visiškai atsisakę nuo tikslaus vertimo, sukūrė laisvo vertimo tipus: sekimą, perdirbimą, sutrumpintą vertimą.

Laisvas vertimas nagrinėjamo laikotarpio sąlygomis buvo charakteringas reiškinys. Jam atsirasti turėjo reikšmės to meto istorinės-literatūrinės sąlygos. Kadangi laisvas vertimas, paprastai, labiau pritaikomas vietos sąlygoms, tai jis iš dalies atlieka originaliosios literatūros funkcijas: jame atsispindi ir tos problemos, kurios būdingos savo krašto gyvenimui. Vadinasi, laisvas vertimas greičiau negu kuris kitas tampa vertėjo pažiūrų ir jo meninio metodo išraiška. Jame tam tikra prasme daugiau atsispindi vertėjo negu autoriaus individualybė.

Laisvo vertimo forma daugiausia buvo perteikiami tokie kūriniai, kurie savo problematika buvo artimi Lietuvos XIX a. pabaigos — XX a. pradžios gyvenimui. Tai, visų pirma, veikalai, vaizduojantieji kitų kraštų liaudies nacionalinio ir socialinio išsivadavimo kovas: lenkų rašytojo T. Ježo apysaka „Auštant“, italų rašytojo Džiovanjolio romaną „Spartakas“, vengrų rašytojo Jokajaus romaną „Pajudinkime, vyrai, žemę“ ir kt.

Sutrumpinti ir perdirbti stambesnius kūrinius vertė dar ir ta aplinkybė, kad didesnės apimties kūrinius buvo sunkiau išleisti, o spausdinti periodikoje taip pat buvo nepatogu.

Laisvi vertimai tuo metu buvo gana įvairaus pobūdžio. Kai kurie vertėjai trumpindavo ir praleidinėdavo atskirus sakinius arba pastraipas, dažniausiai apeidami sunkiai išverčiamas vietas. Tokie vertimai perdavė žymiai suprastintą originalo vaizdą. Todėl jie neužima žymesnės vietos.

Kita laisvo vertimo forma — sekimas. Tai toks svetima kalba parašyto veikalo atkūrimas, kuriame yra ne tik praleidimų, bet ir papildymų bei pa-

keitimų. Ryškus sekimo pavyzdys yra žinomo to meto prozininko A. Kriščiukaičio atkurta Mopasano novelė „Verpelė“ („Le petit fût“).

Kriščiukaičis prideda ne tik atskirus žodžius ar frazes, bet ir ištikus sakinius. Originale, pavyzdžiui, yra vienas sakinyš, vertėjas sukuria ištisą pastraipą:

Il eut un sursaut de désappointement et refusa.³⁹

— Ar tu, — sako, — iš galvos išėjai! Per metus dvidešimt keturis rublius! Kas tai matė? Tai berno alga. Tu laikysi daržą ir nė už šį, nė už tą imsi tokius pinigų, o aš nė valgęs, nė gėręs tau tiek mokėsiu! Tai jau, močiute, nė Dievas tau negali padėti.⁴⁰

Autorius tik viena fraze perduoda smuklininko atsisakymą priimti senutės pasiūlymus dėl daržo. Vertėjas sukuria visą monologą, kuriame smuklininkas pats reiškia savo samprotavimus.

A. Kriščiukaičio sekimas yra geros literatūrinės prozos pavyzdys, ir tuo jis išsiskiria iš kitų to meto vertimų. Jo kalba sodri, vaizdinga, nėra dirbtinai skambančių frazių, dialogas gyvas, išryškinęs charakterius. Pavyzdžiu galima paimti šį smuklininko pasikalbėjimą su senute:

— Vous accepterez toujours bien un petit verre.

— Ah! pour ça, oui. Je ne dis pas non.

Et il cria de tous ses poumons, à travers l'auberge:

— Rosalie, apporte la fine, la surfine, le fil-en-dix.

Et la servante apparut, tenant une longue bouteille ornée d'une feuille de vigne en papier.

Il emplît deux petits verres.

— Goûtez ça, la mère, c'est de la fameuse.

Et la bonne femme se mit à boire tout doucement, à petites gorgées, faisant durer le plaisir. Quand elle eut vidé son verre, elle l'égoutta, puis déclara:

— Ça, oui, c'est de la fine⁴¹.

— Na tu sakyk! Tai gražiai bučiau užmiršęs!

O aš tokio gardaus skįstimėlio parsivežiau, tyčia tik moterėlėms: toks salduš, gardus — lūpos limpa.

Šinkorius nubėgo atsinešti. Skįstimėlis raudonas, kaip uoga.

— Ale, vaikeli, be reikalo! — kalbėjo senutė, jau imdama stiklėlį į ranką. Prikisė lūpas: saldu, gardu. Pamažėli, nė neverčiama, gurkšnelis po gurkšnelio, pradėjo jį čiulbti. Ištuštinusi stiklėlį, davė nuvarvėti į burną paskutiniam lašeliui ir tada jau pagyrė⁴².

Dialogas, kuris originale parašytas, panaudojant tarmines lytis, A. Kriščiukaičio perduotas lietuvių liaudies šnekamąją kalbą. Bendra prasmė neiškreipta. Vertėjas nesušvelnina smuklininko apgavikiškumo, slypinčio po jo meilia kalba, parodo senutės naivumą. Bet vis dėlto atkurtasis dialogas kaip ir visas apsakymas, ne mopasaniškas, o kriščiukaičiškas, ne

³⁹ *Guy de Maupassant. Nouvelles choisies, Moscou, 1949, p. 207.*

⁴⁰ *Aišbė. Kas teisybė — tas ne melas, Vilnius, 1905, 27 psl.*

⁴¹ *Op. cit., 208—209 psl.*

⁴² *Op. cit., 29 psl.*

tik dėl to, kad Kriščiukaitis padarė kai kurių teksto pakeitimų, bet ir todėl, kad pakeistas apsakymo stilius. Sekime jaučiamas aiškus lietuviškas koloritas: Kriščiukaitis vartoja daug lietuvių kalbai būdingų mažybinių formų (skystimėlis, moterėlės, gurkšnelis ir t. t.) arba tokius mūsų liaudyje žinomus posakius, kaip „gumbas ėda“, „iškaulijo ašminį magaryčių“, kurių originale nėra.

Kriščiukaičio sekimas daugiau panašus į originalų apsakymą dar ir dėl to, kad jo veiksmas iš Prancūzijos perkeltas į Lietuvą, sulietuvinant veikėjų pavardes (Magloire — Lukštenė, Chicot — Vienakis), pakeičiant Prancūzijos tikrovei būdingas realijas lietuviškesnėmis: *franc* verčiama *rublis*, *café* — *arbata*, *le pain de la soupe* — *mutinys* ir kt.

Nors Kriščiukaičio sekimas ir nutolęs nuo originalo, bet lietuvių grožinės prozos raidoje jis užima svarbesnę vietą negu kiti laisvo ir tikslaus vertimo pavyzdžiai. Tai geros ir vaizdingos prozos pavyzdys, kurį galima statyti greta Kriščiukaičio originalių prozos kūrinių.

Šalia sekimo nagrinėjamoju laikotarpiu sukuriama ir kitas laisvo vertimo pavyzdys, kur ne tik šalutiniai, bet ir pagrindiniai originalo elementai pajungiami vertėjo individualybei. Tai jau nebe vertimas, o perdirbimas. Tokio perdirbimo pavyzdžiu gali būti A. Lingio (Veliuoniškio) apsakymai „Vargaitienė“ ir „Našlaitė“. Pirmasis parašytas Ožėškienės apsakos „Žemumos“ („Niziny“) motyvais, antrasis — panaudojant Hugo romano „Vargdieniai“ fragmentą. Pasirinktieji veikalai yra vertingi, tačiau pagal juos sukurti A. Lingio apsakymai turi rimtų trūkumų.

Perdirbimas yra susijęs ne tik su teksto, bet ir su kompoziciniais, o taip pat veikalo idėjinio turinio pakeitimais. A. Lingio apsakyme „Vargaitienė“, kurio siužetas, kaip pažymi autorius, „paimtas iš apsakos „Niziny“ Orzeškov“⁴³, pakeistas ne tik vietos koloritas, sulietuvinant veikėjų pavardes ir vietovių pavadinimus ir tuo veiksmo vietą perkeliant į Lietuvą, bet ir daug kitų pagrindinių veikalo elementų.

Ožėškienės apsakos siužeto pagrindą sudaro samdinės Kristinos likimas. Jaunystėje ją apgavo dvaro ūkvedis Bagrevičius ir paliko su dviem vaikais. Milžiniško darbo ir pasiaukojimo dėka ji užaugina vaikus, bet vyresnysis sūnus paimamas į kariuomenę. Norėdama, kad sūnus paliktų savo krašte, Kristina atiduoda apgavikui advokatui Dzielskiui visas savo santaupas, bet sūnaus vis tiek neišgelbsti.

A. Lingis savo apsakymo pagrindu padėjo vieną šios apsakos epizodą: Onos Vargaitienės (Kristinos) pastangas išlaikyti sūnų savo krašte. Valsčiaus raštininkas Valavyčia ir advokatas Ickus Baraukas išvilioja iš jos pinigus, ją apgauna, o sūnus su kitais rekrutais išvežamas į tolimus kraštus.

A. Lingis pašalina iš savo apsakymo dvaro ūkvedį. Jo kūriniolio Ona kadaise buvo ištekejusi už Vargaičio, su kuriuo keletą metų laimingai gyveno. Tik vyrui mirus, prasideda jos vargai. Pašalinęs Bagrevičių, A. Lingis gali praleisti ir kai kuriuos kitus veikalo epizodus.

⁴³ „Varpas“, 1891, Nr. 1, 3 psl.

Šie pakeitimai liečia ne tik siužetinę-konstruktivinę, bet ir tematinę apsakymo pusę. Ožeškienės apsakos centre — tragiškas samdinės Kristinos likimas, jos herojiška kova dėl savo ir savo sūnų geresnio gyvenimo. A. Lingio apsakyme ši tema iškrinta. Jam svarbiausia buvo parodyti, kaip įvairūs apgavikai išnaudoja žmones, norinčius išpirkti savo vaikus iš rekrutų. Jo perdirbtame apsakyme nepavaizduotas ir tas socialinis fonas, kuriame sprendžiamas samdinės likimas, neparodyti prieštaravimai, kurie iškilo Lenkijos kaime, vystantis kapitalistiniams santykiams (smulkiųjų valstiečių kova dėl žemės), neišryškinti visi parazitai, kurie engia ir išnaudoja samdinius ir mažžemius valstiečius.

Gerokai silpnesnis negu originale ir pagrindinės herojės paveikslas, nes neparodyta aplinka, kurioje formuojasi jos charakteris. Tokiu būdu, A. Lingis, perdirbdamas Ožeškienės kūrinį, sumenkino jo idėjinę ir meninę vertę.

Antrasis A. Lingio perdirbtas dalykas, apsakymas „Našlaitė“, taip pat neprilygsta originalui. Jo pagrindu paimtas epizodas iš V. Hugo romano „Vargdieniai“ III knygos (I—VIII skyriai): Kozetės (apsakyme Magdės) išpirkimas iš smuklininko Tenardjė (Tenardo) namų. Šį epizodą A. Lingis ne tiek perdirbo, kiek sutrumpino ir kai kurias vietas praleido. Jis norėjo sukurti lyg ir atskirą apsakymą, bet pastarasis išėjo silpnas ir neišbaigtas. Čia nerandame tos vaizdžios abiejų Tenardjė charakteristikos, kuri yra originale, skaitytojui lieka neiškus paslaptingojo svečio pasirodymas. Norint padaryti iš vieno didelio kūrinio epizodo atskirą kūrinėlį, perdirbintojui reikėjo geriau viską apgalvoti, nepasitenkinti vien perteikiant keletą siužeto bruožų.

Tam tikru požiūriu geriau pavyko St. Homolickiui (Maliauskiui)⁴⁴ perdirbti Paryžiaus Komunos rašytojo L. Kladelio romaną „Vienakis“ („N'a qu'un oeil“) į apsakymą. Kladelio romanas parašytas pastoralinio romano stiliumi. Daug vietos skirta pagrindinių herojų meilei, jų gyvenimui gamtos prieglobstyje aprašyti. Homolickis paima tik pagrindinę romano giją. Pašalinęs iš romano visus antraeilus epizodus, jis savo apsakyme palieka tik vienakio Lukošiaus Gulšaro (Goulchard) istoriją, jo susidūrimą su feodalų. Homolickio apsakyme iš dalies net labiau išryškinta šio konflikto socialinė esmė. Tik jo apsakymo kalba nesklaidi, joje daug nelietuviškų konstrukcijų⁴⁵.

Be minėtųjų laisvo vertimo tipų nagrinėjamuoju laikotarpiu pasirodo ir sutrumpinto vertimo pavyzdžių. Tai toks vertimas, kai praleidžiamos atskiros originalo dalys, nepažeidžiant visumos.

⁴⁴ Amerikoje gyvenęs lietuvių veikėjas, dirbęs pažangesniojoje spaudoje, rašydamas publicistinius, mokslo populiarizavimo ir kt. straipsnius. Be šio perdirbimo, jam priklauso vertimas iš V. Hugo, pavadintas „Vaišės Jėzaus Kristaus pas popiežių Pijų IX“, G. Hervego eilėraščio „Į darbininkus“, F. Freiligrato „Žmonių giesmės“ vertimai ir kt.

⁴⁵ Iš kitų perdirbtų dalykų dar būtų galima nurodyti Defo romaną „Robinzonas Kruzius“ (1894 ir 1903 m. laidos). Bet šis veikalas yra perdirbtas ne iš originalo, o iš lenkiško sekimo, ir dėl to sunku pasakyti, kas yra pakeista lenkų vertėjo ir kas lietuvių. Be to, lenkiškas sekimas, atrodo, atliktas taip pat ne iš originalo, o iš vokiečių kalbos.

Stambaus sutrumpinimo pavyzdys yra vengrų rašytojo M. Jokajaus romanas „Pajudinkime, vyrai, žemę“, kurį iš lenkiško vertimo („Poruszymy z posad ziemię“) į lietuvių kalbą perdirbo rašytojas A. Kriščiukaitis.

Jokajaus knygoje vaizduojamas XIX a. Vengrijos gyvenimas, nacionalinio atbudimo ir reformų laikotarpis. Autorius kritiškai traktuoja vengrų aristokratiją ir pajuokia buržuazijos gobšumą, bet kartu su tuo propaguojama tautinės vienybės idėja. Rašytojo manymu, krašto gerovė pakils, labiau paplitus švietimui, suklestėjus literatūrai, menui.

A. Kriščiukaičiui, buržuazinio-liberalinio sparno atstovui lietuvių nacionalinio išsivadavimo judėjime, ši knyga, žadinanti tautinį susipratimą, buvo labai artima, ir jis nutarė ją pritaikyti lietuvių skaitytojui. Gana didelės apimties knygą jis sutrumpino maždaug septynis kartus. Savaiame aišku, Kriščiukaičiui teko daug ką praleisti. Savo sutrumpinimo įžangoje jis nurodo, kad, negalėdamas perduoti viso kūrinio, svarbiausia stengėsi, „idant gražios mintys tos apysakos palytėtų ir Lietuvos szirdį, kad ir ją pakreiptų ant naudos tėvinei“⁴⁶. Kitaip sakant, vertėjas, visų pirma, stengėsi perteikti kūrinio idėjinį turinį. Veikalo meninė pusė, kaip nurodo Kriščiukaitis, nukentėjo, bet jo dvasia liko ta pati.

Šiuo keliu eidamas, trumpintojas atsisakė nuo išsamesnės autoriaus duotos veikėjų charakteristikos, nuo daugelio buitinių detalių aprašymo ir stengėsi išlaikyti tik pagrindinę siužeto liniją, susijusią su veikalo herojaus Kolomano istorija.

Jokajaus knygoje yra įvairių digresijų (apie tai, kaip sutinkamas namuose studentas, kuris po daugelio metų grįžta baigęs ar nebaigęs studijų, apie bylas, apie grafų gyvenimą ir kt.). Tai savotiški autoriaus samprotavimai, kuriuose dažnai atsispindi jo ironija ir kritiškas požiūris į tikrovę. Šie samprotavimai sutrumpinime praleisti. Be to, praleisti arba žymiai sutrumpinti ir kai kurie kiti epizodai, daugiau ar mažiau susiję su Kolomano istorija. Dėl to iš sutrumpinimo išnyksta arba vos tepaminimi kai kurie romane gana ryškiai nupiešti personažai: tuščias garbėtroška aristokratas Balvandis, apykvailis Kolomano dėdė Benjaminsas, konservatyvus kaimietis Tothas ir kt. Aišku, kad ir bendras veikalo fonas, Vengrijos gyvenimo, jos žmonių ir papročių aprašymas, sutrumpinime daug schematiškesnis.

Meniniu atžvilgiu Kriščiukaičio sutrumpinimas neprilygsta originalui, bet jame išlaikyti tie momentai, kurie pabrėžia darbą ir pasiaukojimą savo krašto labui. Trumpintojas gana vykusiai sujungė atskirus šio kūrinio epizodus į vieną veikalėlį, kurį skaitant nejaučiamo spragų ar neaiškumų. Ypač išsiskyrė Kriščiukaičio darbas iš kitų to meto vertimų savo sklandžia ir vaizdinga kalba. „Vienybės Lietuvinkų“ recenzentas taip rašė apie jį: „O isztikro, kalba puiki; gal tik vienas „Anykszczių szilelis“ gali ją tame dalyke pralenkti“⁴⁷. Žinoma, tai jau perdėtas įvertinimas, bet Kriščiukaitis pralenkė kitus vertėjus kalbos grynumu ir vaizdingumu.

⁴⁶ Pajudinkime, vyrai, žemę! Apysaka. Paraszė vengriszkai *Maurikis Jokai*, Tilžėje, 1892, 4 psl.

⁴⁷ „Vienybė Lietuvinkų“, 1893, Nr. 2, 23 psl.

Keletą sutrumpintų vertimų yra atlikęs ir to meto lietuvių demokratinis rašytojas bei kritikas S. Matulaitis. Be smulkesnių vertimų (Evaldo apsakymas „Dievas ir karaliai“, Belamio „Paveikslas žmonių draugijos XIX amž.“ ir kt.), Matulaitis sutrumpino du stambius kūrinius: T. Ježo (Milkovskio) apysaką „Auštant“ („W zaraniu“) ir Džiovanjolio romaną „Spartakas“.

Jau pačių veikalų pasirinkimas rodo, kad rašytoją daugiausia domino socialinės temos. Sutrumpinti Ježo ir Džiovanjolio kūrinius Matulaitį paskatino juose atsispindinčios kovos dėl nacionalinės ir socialinės laisvės idėjos. Pirmasis vaizduoja bulgarų liaudies kovą prieš turkų jungą, antrasis piešia Romos vergų sukilimą prieš savo išnaudotojus. Matulaičio manymu, tokie veikalai buvo labai aktualūs tuometinėmis sąlygomis, kai lietuvių liaudis kovojo už savo nacionalinę ir socialinę nepriklausomybę. „Šitoje apysakoje aprašyti paskutiniai metai bulgarų kovos su savo prispaudėjais turkais,— rašė vertėjas T. Ježo apysakos „Auštant“ prakalboje.— Tegul ji pamokina mus kovoti su mūsų prispaudėjais, tegul pažadina mūsų vyrus ir moteris karščiaus dirbti, idant greičiaus sukelti mūsų tautą prie kovos už teisybę ir laisvę“.⁴⁸

Laikydamasis savo idėjinių pozicijų, Matulaitis trumpina Ježo apysaką šiuo principu: išryškinti pagrindinę veikalo temą, kovą už nacionalinį išsivadavimą, praleidžiant antraeilius momentus. Visas tas vietas, kur aprašomas sukilimo paruošimas, bulgarų, patriotų herojiškumas ir turkų žiaurumas, jis beveik ištisai palieka. Tokiose vietose vertėjas labai atsargiai trumpina ir praleidinėja.

Tos vietos, kur daugiau vaizduojami herojų asmeniniai santykiai (Nikolos meilė Ilenkai, Ankos ir Stojano meilės istorija) vertime atpasakotos tik bendrais bruožais, o kai kurie skyriai (II dalies IX sk., II dalies V ir VI sk.) visai praleisti. Tiesa, vertime ne tokios pilnos herojų charakteristikos, ne toks ryškus buitinis koloritas, nes nemaža detalių, atspindinčių bulgarų kasdieninį gyvenimą, praleista. Bet pagrindinė veikalo idėja vertime gerai atskleista.

Versdamas Džiovanjolio romaną „Spartakas“, Matulaitis ėjo dar didesnės koncentracijos keliu. Jis praleido beveik visa, kas liečia herojų asmeninius išgyvenimus. Sutrumpinime tik bendrais bruožais tepaliesta Valerijos ir Spartako meilės istorija, nepavaizduota Mirzos ir Artorikso meilė, žymiai susiaurintas Eutibidės keršto Spartakui aprašymas. Be to, beveik ištisai praleistos mūšių scenos ir Spartako priešininkų ruošimasis maištui numalšinti.

Nors bendras romano vaizdas schematiškesnis, bet Matulaičiui šiame gerokai sutrauktame vertime pavyko išlaikyti nesumenkintą pagrindinio herojaus Spartako paveikslą. Jis čia toks pat didvyriškas ir pasiukojantis kovotojas dėl laisvės, kaip ir originale. Tuo pačiu išlaikyta revoliucinė veikalo idėja.

Būdinga yra sutrumpinimo pabaiga. Džiovanjolio romanas baigiasi

⁴⁸ Auštant. Apysaka T. T. Ježo, Bitėnai, 1903, 4 psl.

aprašymu, kaip Valerija skaito paskutinį Spartako laišką. Matulaičio sutrumpinime šio epizodo visai nėra. Jis baigia savo vertimą mintimi, kad kova dėl laisvės, kurios pavyzdį parodė Spartako vadovaujami gladiatoriai, nesibaigė ligi mūsų laikų. „Ateis laikas,—sako vertėjas,—kuomet tas balsas, ta kova pavirs į didelę audrą, kurioje pabaigtinai sutruks nelaisvės pančiai“⁴⁹. Po to Matulaitis trumpai atpasakoja tolimesnius Romos istorijos įvykius ir Cezario iškilimą į imperatorius.

Būdamas pažangių pažiūrų, Matulaitis stengėsi savo sutrumpinimuose išlaikyti tai, kas išryškina socialinės ir nacionalinės laisvės idėjas. Versdamas „Spartaką“, jis stengėsi suaktualinti veikalą, pratęsdamas jame vaizduojamus įvykius ligi savo laikų. Neabejotina, kad vertėjas buvo veikiamas bendro 1905 m. revoliucijos išvakarių pakilimo.

Laisvas vertimas to meto sąlygomis suvaidino nemažą vaidmenį. Ypač svarbu pažymėti mūsų rašytojų (Matulaičio, Kriščiukaičio) atliktus darbus. Jų vertimai literatūriniu atžvilgiu pralenkia kitus. Šie rašytojai-vertėjai, perdirbdami kitų tautų rašytojų kūrinius į lietuvių kalbą, atsižvelgė daugiausia į gimtosios literatūros interesus. Jie stengėsi tobulinti mūsų grožinės prozos kalbą, papildyti mūsų literatūrą tomis temomis, kurių jai trūko. Todėl jų sutrumpinti vertimai arba sekimai įaugo į lietuvių literatūrą tarsi originalūs kūriniai. Jokajaus romanas dar ilgai buvo laikomas vienu iš labiausiai tinkamų lietuvių jaunimui skaityti veikalų⁵⁰.

Laisvame vertime labiau negu kituose vertimuose atsispindėjo vertėjų socialinės pažiūros ir būdingos to meto lietuvių literatūros tendencijos. Tai ryškiai parodo tokių vertėjų, kaip Lingis ir Matulaitis, darbo kryptis. Konservatyvesnių pažiūrų vertėjas Lingis, perdirbdamas veikalus, kuriuose parodyti dideli socialiniai prieštaravimai, stengiasi juos sušvelninti. Demokratinis rašytojas Matulaitis, priešingai, trumpindamas kūrinį, praleidžia tai, kas nepadedą išryškinti revoliucinės idėjos. Jo vertimai tapo aktualesni to meto socialinės kovos sąlygomis ir prisidėjo prie socialinių revoliucinių temų augimo lietuvių literatūroje.

4. Kūrybiško vertimo pavyzdžiai

Ligi šiol nagrinėtieji vertimai perteikia tik kai kurias verčiamo kūrinio puses, bet neatkuria veikalo visumos. Tikslus vertimas, kuris dažnai pavirsta žodišku, gali perduoti tik atskirus elementus: vertėjui pavyksta surasti tinkamą žodį, išversti atskirą frazę ar sakinį. Tačiau verčiamo veikalo stilius, autoriaus kalbinės sistemos visuma, intonacija dažniausiai lieka neatkurta. Be to, žodiškai verčiant, atsiranda teksto iškraipymų arba neiškumų.

Laisvas vertimas taip pat negalėjo pilnai atkurti veikalo idėjinio turinio ir meninės formos. Vienais atvejais didesnis dėmesys būdavo kreipiamas į idėjinį turinį (Matulaičio ir Kriščiukaičio sutrumpinimai), kitais

⁴⁹ Spartakas. Apysaka iš vengrų sukilimo gadinės. Parašyta pagal Giovanioli, London, 1904, 51 psl.

⁵⁰ Zr. *Jablonskio* Raštai, I t., K., 1933, 240 ir 246 psl.

atvejais niveliuojamas autoriaus stilius (Montvilos ir Didinskio vertimai), trečiais — neperduodama forma ir iškreipiamas turinys (Lingio perdirbimai).

Bet kalbamuoju laikotarpiu jau pradeda formotis ir kūrybiškas, pilnavertis vertimas. Tai toks vertimas, kuriame stengiamasi gimtosios kalbos priemonėmis teisingai atkurti originalo idėjinį turinį ir meninės formos ypatybes.

Bendras meninis prozos vertimų lygis pakyla nagrinėjamojo laikotarpio pabaigoje. Ir tai visiškai suprantama. Per porą dešimtmečių lietuvių literatūrinė kalba žymiai pažengė į priekį. Prozos srityje dirbo tokie rašytojai, kaip Lazdynų Pelėda, Zemaitė, Kudirka, Biliūnas ir kt. Originaliosios prozos išaugimas turėjo reikšmės ir prozos vertimų lygiui.

Nagrinėjamojo laikotarpio kūrybinio, pilnaverčio vertimo pavyzdžių palyginti nėra daug. Jie priklauso mūsų rašytojams Andziulaičiui, Kudirkai, Lazdynų Pelėdai, Vaižgantui. Tai ne atsitiktinis reiškinys. Vertėjas yra tam tikra prasme taip pat kūrėjas, nes jis tarsi turi pakartoti veikalo kūrimo procesą, pasinaudodamas tomis galimybėmis, kurias jam teikia gimtoji kalba. Kuo vertėjas talentingesnis, tuo vertimas būna meniškesnis. Ne toks talentingas vertėjas turi turėti daugiau teorijos žinių ir didesnę literatūrinę bei kalbinę pasirusimą. Kadangi vertėjai ne visada būdavo atitinkamai pasirusę ir mažai naudojosi teoriniais nurodymais, tai kitų tautų rašytojų kūrinius geriau atkurdavo gabesnieji to meto literatai, ypač originalios prozos meistrai.

Pastangos kūrybiškai perteikti verčiamą medžiagą matyti jau J. Andziulaičio-Kalnėno vertimuose. 1890—1892 m., redaguodamas Amerikoje „Vienybę Lietuvninkų“, jis išspausdino nemaža savo išverstų apsakymų iš anglų, vokiečių ir lenkų kalbų. Daugumos tų apsakymų autoriai nenurodyti, tik pažymėta kalba, iš kurios versta. Tačiau svarbiausi J. Andziulaičio prozos vertimai — geriausi Mopasano apsakymai: „Elgeta“ („Le gueux“), „Vaidylius“ („Apparition“), „Laimė“ („Le bonheur“), „Mėnesiena“ („Clair de lune“), „Vilkas“ („Le loup“), „Bekojis“ („L'infirme“), „Kelionėje“ („En voyage“).

Versti Mopasaną — sunkus uždavinys ne tik to meto, bet ir mūsų laikų vertėjui. Būdamas tobulos grožinės prozos meistras, rašytojas pasiekė aukštą meniškumo lygį formos glaustumu ir minčių bei emocijų gilumu. Viena iš Mopasano prozos stiliaus ypatybių — lakoniškumas. Didelio meninio efekto Mopasanui pavyko pasiekti išorinių priemonių paprastumu ir santūrumu.

J. Andziulaitis stengėsi tiksliai ir pilnai perduoti Mopasaną, neaplenkdamas nė pačių sunkiasių vietų. Tai, kad jo vertimai tikslūs, ir retai kada praleidžiami net antraeilės svarbos originalo elementai, leidžia manyti, kad Andziulaitis vertė iš originalo ir neblogai mokėjo prancūzų kalbą. Tiesa, pasitaiko vienas kitas prasminis apsirikimas ar netikslumas, bet jų būna ir įgudusių vertėjų darbe.

Nors Andziulaitis kartais per daug pasiduodavo originalui ir imdavo jį žodiškai sekti, bet apskritai jis vertė kūrybiškiau negu kiti tikslaus ver-

timo atstovai. Neišvengė Andziulaitis ir nelietuviškų konstrukcijų bei svertimybių. Tačiau skirtingoms kitos kalbos konstrukcijoms išreikšti jis daugiau panaudoja įvairias lietuvių kalbos formas. Gana saikingai Andziulaitis vartoja naujadarus, kuriuos arba pats sukūrė, arba pasiskolino iš kitų. Jo vertimų kalba vaizdinga, žodynas įvairus.

Iš Andziulaičio vertimų matyti, kad vertėjas žino daug gyvosios kalbos posakių bei žodžių ir moka juos pritaikyti. Tokiais atvejais jo vertimas sklandus, savo prasme ir išraiškos forma atitinkąs originalą:

Personne n'osait plus sortir dès que
tomboit le soir.

(„Le loup“)

Alors il piqua son cheval et s'élan-
ça derrière le loup.

(Ten pat)

Derrière l'homme, la femme souri-
ait, radieuse, encore jolie, envoyant des
„bonjours!“ de ses doigts gnatés. Une
petite fille, à côté d'elle, sautillait de
joie, et deux garçons regardaient
avec des yeux avides le tambour et le
fusil passant du filet du wagon entre
les mains de leur père.

(„L'infirme“)

Nieks nedrįso koją išz namų iškelti
suteumus.⁵¹

(„Vilkas“)

Tada jis spustelėjo savo arklių ir puo-
lėsi paskui vilką.

(Ten pat)

Užpakalyje vyro stovėjo pati, links-
ma, džiugi, dar graži, siųsdama labai die-
ną pirsztiniuotais pirštais. Maža mergaitė
szale jos szokinėjo išz džiaugsmo, o vai-
kiszcziai godžiai žiūrėjo į bubnelį ir
szaudyklę, kurie išz vagono dėtuvės per-
ėjo į rankas jų tėvo.

(„Bekojis“)

Šie pavyzdžiai rodo, jog vertėjas supranta, kad, verčiant iš kitos kalbos, negalima perteikti visko žodis į žodį. Reikia gimtojoje kalboje ieškoti tokios išraiškos formos, kuri neprieštarautų jos dėsniams, perteiktų originalo prasmę ir išlaikytų jo emocinį poveikį. Užtuot vertęs „išeiti iš namų, atėjus vakarui“, Andziulaitis suranda kiek kitokį lietuvišką posakį, paimtą iš gyvosios kalbos, kuris nė kiek ne silpnesnis už originalo, ir, gal būt, dar labiau pabrėžiąs visus žmones apėmusį baimės jausmą. Iš trečiojo pavyzdžio irgi matyti, kad vertėjas ne būtinai perteikia tuos pačius prancūziškus žodžius, bet stengiasi suteikti skaitytojui tokį pat aprašomojo reiškinio vaizdą. Tačiau šie pavyzdžiai taip pat rodo, kad Andziulaitis kai kur dar pasiduoda originalo įtakai. Antrajame pavyzdyje gerai pavartota lietuvių kalbai būdingo mažybinio veiksmazodžio forma (spustelėjo), bet visai be reikalo kitas veiksmazodis (puolėsi) rašomas sangražine forma. Netaisyklinga žodžių tvarka trečiojo pavyzdžio pabaigoje.

Būdinga Andziulaičio-vertėjo ypatybė, kad jis nenuskurdina originalo kalbos, o stengiasi ją atkurti gimtosios kalbos žodžiais ir posakiais. Kai kur jaučiama tendencija panaudoti stipresnį žodį, paryškinti vaizdą:

Et „Cloche“ s'éloigna

(„Le gueur“)

Ir „Varpas“ nulingavo toliaus.

(„Elgeta“)

⁵¹ Andziulaičio išverstų prancūziškų novelių tekstai, išskyrus „En voyage“, imti iš leidinio: „Guy de Maupassant. Nouvelles choisies, Moscou, 1949. Lietuviški tekstai, išskyrus novelę „Kelionėje“, imti iš „Apszvietos“, 1892—1893 m.

Siame pavyzdyje vertimas vaizdingiau išreiškia luošojo elgetos eiseną. Be to, vertimas *nulingavo toliaus* derinasi su ta pravarde, kuria elgeta buvo vadinamas.

Kitais atvejais vertėjo parinktas stipresnis žodis ar posakis ne visai derinasi su kontekstu arba ne visai atitinka originalą savo prasme:

Les deux pentes rapides de la montagne, couvertes, de *maquis*, de rocs éboulés et de grands arbres, enfermaient comme leux, *sombres* murailles ce ravin lamentablement triste.

(„Le bonheur“)

Dvi stacijos pakalnės, apdengtos *krumynais*, uolų atlužiais ir dideliais medžiais, apgobė sžitą apverktinai liūdną lomą tarsi dvi *žiaurios* sienos.

(„Laimė“)

Siame pavyzdyje vertėjas epitetą *niūrios* (sombre) paverčia stipresniu — *žiaurios*. Iš to paties pavyzdžio išryškėja ir dar viena vertėjo ypatybė: žodžius, pažyminčius specifines kitų kraštų realijas, jis verčia bendresniais, labiau suprantamais lietuvių skaitytojui žodžiais. *Maquis* yra specifinis šiltų kraštų krūmo pavidalo augalas, Andziulaitis jį pavadina *krūmynu*. Panašiai jis elgiasi ir kitose vietose. Prancūzų pinigą *sou* jis verčia *skatiku*, o specialų Prancūzijoje plačiai gaminamą gėrimą *cidre* — *obuoline gira*. Vertėjas tai daro, ne norėdamas pakeisti vietinį koloritą (kad jo vertimuose nėra lietuvinimo, rodo tai, jog veikėjų pavardės ir vietovių pavadinimai paliekami prancūziška rašyba), o dėl aiškumo, skaitytojų patogumui.

Ieškodamas vaizdingo žodžio, vertėjas kartais parenka ir ne visai tinkamą:

François se leva, *frisonnant*...
(„Le loup“)

François atsistojo, *raivodamasis*...
(„Vilkas“)

Čia žodis nelinkamas ne tik stiliumi, bet ir prasmės atžvilgiu: *frisonnant* — *drebėdamas, drebęs*.

On crut à une feinte, à une ruse, à une *mauvais vouloir* de malfaiteur...
(„Le gueux“)

Anie tarėsi, kad jis tiktai nuduoda, kad tai klasta, ar *bjaurus rambumas* prasiakaltėlio...
(„Elgeta“)

Versti *mauvais vouloir* (bloga valia) — *biaurus rambumas* netikslu prasmės atžvilgiu. Be to, tai skamba žymiai šiurkščiau ir nesiderina su Mopasano novelės stiliumi. Tam tikras vertėjo palinkimas į grubumą jaučiamas ir kitose novelėse, ir dėl to nukenčia Mopasano stiliumi gracingumas ir paprastumas.

Andziulaičio vertimuose yra tam tikros vaizdo konkretizacijos. Šis bruožas būdingas ir kitiems to meto vertėjams. Jis iš dalies atsirado dėl to, kad lietuvių kalboje trūkdavo žodžių, reiškiančių abstrakčias sąvokas. Andziulaičio vertimuose konkretizacija labiau krinta į akis dėl to, kad jam teko versti rašytoją, vaizduojantį intymius ir subtilius žmonių dvasinius išgyvenimus.

Cela datait de loin, de très loin, c'était perdu dans cette brume où l'esprit semble chercher à tâtons les souvenirs et les poursuit, comme de fantômes fuyants, sans les saisir.
(„L'infirmé“)

Buvo tai seniai, labai seniai, kad net pažintis gaiszo miglose, kur protas veltu gužinėja jieszkodamas atminčiu ir gaudo jas kaip nykstanczius regėjimus — veltu.
(„Bekojis“)

Šiame pavyzdyje ne tik konkretizuojama, bet ir mintis ne visai tiksliai perduota. Vertėjas įveda žodį *pažintis*, kurio nėra originale. Matyt, jam atrodė per daug abstraktu operuoti vien labai neapibrėžtu įvardžiu *tai*, ir jis tą įvardį sukonkretina, paversdamas savo vaizduojamo personažo kadaise patirtu įvykiu, kurį pavadina *pažintimi*. Bet čia abstraktus reiškiny dar nėra sudaiktinamas. Jis tik padaromas labiau apibrėžtu. Kas kita antroji sakinio dalis: *protas veltu gužinėja*. Čia visai konkrečią prasmę turintis veiksmažodis *gužinėja* (gaudo kitus užrištomis akimis) paverčia *protą* gyvu, apčiuopiamu daiktu. Be to, posakį *chercher à tâtons* (ieškoti apčiuopom) ne visai tikslu versti *veltu gužinėti*, kaip ir *sans les saisir* (jų nepagaudamas) — versti *veltu*.

Bet tame pat pavyzdyje reikia pažymėti vieną vertėjo gana gerai perteiktą reiškinį: *fantômes fuyants — nykstanczius regėjimus*. Tai atitinka originalo prasmę: regėjimai (fantômes), kurie, būdami tik apgaulingi vaizdai, tuoj išnyksta (*fuyant — nyksta, pasprunka, neaiška*). Be to, čia išlaikytas vaizduojamojo reiškinio neapčiuopiamumas.

Kartais sudaiktinimas Andziulaičio vertimuose atsiranda dėl to, kad jis neįžiūri žodžio daugiareikšmiškumo ir visada jį verčia vienu ir tuo pačiu terminu. Prancūziško žodžio *fond* viena iš pagrindinių prasmų yra *dugnas*. Bet šis žodis taip pat gali reikšti: *giluma, esmė, fonas, dauba, glūduma* ir kt. Kai vertėjas *au fond d'un vallon* išverčia *klonio dugne*, tai visiškai priimtina. Tačiau gana keistai ir šiuo metu mums neįprastai atrodo tokie žodžių deriniai kaip: *duszios dugne (au fond de l'âme), szirdies dugne (au fond du coeur)*. Lietuvių kalboje šiais atvejais vartojamas žodis *giluma*, kuris turi ir tiesioginę prasmę (ežero giluma), ir perkeltinę (minėtieji pavyzdžiai).

Sunkiausia vertėjui perteikti tokias vietas, kuriose aprašomi gilesni veikėjų vidaus išgyvenimai, staigūs dvasiniai sukrėtimai. Todėl, apskritai imant, ir tos novelės, kuriose parodoma daugiau netikėtų psichologinių posūkių („Mėnesiena“, „Laimė“, „Vaidylius“), silpniau išverstos. Štai būdingas pavyzdys iš „Mėnesienos“:

Il en ressentit une émotion effroyable, et il demeura soffoqué, avec du savon plein la figure, car il était en train de se raser
(„Clair de lune“)

Baisingai tuomi *padrebintas*, jis stovėjo tarsi *pasmaugtas*, su miliniais veidais, kadągi toje valandoje skutosi.
(„Mėnesiena“)

Andziulaičiui nepavyko rasti žodžių, išreiškiančių tam tikrą personažo dvasinę būseną — vidaus sukrėtimą ir nuostabą. Jo pavartotieji (*padrebintas, pasmaugtas*) per daug konkretūs ir ne visai tinkami prasmės atžvilgiu.

Bet kartais Andziulaitis geriau įsigilina į veikėjo psichologinę būseną ir ją neblogai perteikia. Štai šiame pavyzdyje jis neblogai atkūrė baimės jausmo apimto žmogaus pergyvenimus:

Une telle secousse me courut dans les membres que je faillis m'abattre à la renverse. Oh! personne ne peut comprendre, à moins, de les avoir ressenties, ces épouvantables et stupides terreurs. *L'âme se fond; on ne sent plus son coeur; le corps entier devient mou comme une éponge; on dirait que tout l'intérieur de nous s'écoule.*⁵²

Toks drebulys perėjo per mano kūną, kad vos neparpuoliau augsztielninkas! O, nei vienas, kuris nejątė jo, negalės suprasti tos *baisingos, tacziaus kvailos baimės*, kokia apėmė tuomi kartu manę. *Duszia tarytum apleidė kūną; nejaucziau plaksnojimo savo szirdies; visas kūnas tapė liaunas, kaip kempinė; rodėsi viskas manyje subiro į šmotelius.*

(„Vaidylius“)

Vertėjas suranda atitinkamus lietuvių kalbos žodžius išreikšti tiems fiziniams ir dvasiniams reiškiniams, kurie apima staigiai išgąsdintą žmogų. Teisingai perduoti epitetai, apibūdinantieji baimės pobūdį. Svarbiausia, kad Andziulaitis jaučia, jog čia neįmanoma laikytis formalaus tikslumo, reikia kai ką praplėsti, papildyti. Tiesa, dėl to nukenčia kalbos glaustumas, bet vertimas yra aiškus ir suprantamas. Todėl jis antrajame sakinyje pridėda frazę *kokia apėmė tuomi kartu manę*, o trečiajame žodį *plaksnojimo*. Labai vaizdžiai išverstas posakis *l'âme se fond* (siela pamažu išnyko). Perteikiant jį pažodžiui, nesusidarytų toks ryškus aprašomo jausmo vaizdas.

Kaip ir kitur, čia Andziulaitis siekia aiškumo ir konkretumo. Šiuo atveju tam tikra konkretizacija nekenkia, nes ir originale psichinis reiškinys aprašomas, parodant, kokie fiziniai pasikeitimai įvyksta žmoguje, apimtame stiprios ir netikėtos baimės.

Geriausiai Andziulaičiui sekasi perteikti konkretesnių reiškinių aprašymus, pavyzdžiui, veikėjų išvaizdą, jų apsirengimą, buitinę aplinką. Tokiais atvejais nekenkia konkretesnio žodžio parinkimas, jis tarsi dar labiau išryškina vaizdą:

Or, quand l'homme eut fait entrer son torse dans le compartiment, je vis apparaître dans l'étoffe flasque du pantalon, le bout peint en noir d'une jambe de bois, qu'un autre pilon pareil suivit bientôt.
(„L'infirme“)

Kada naujasis ateivis įsivertė į vagoną, pasergėjau iš gelumbės juodai nudažytą galą medinės kojos, šale kurios akimirkoje pasirodė kita, tokia pat.

(„Bekojis“)

Jau pradžioje sakinio Andziulaitis bendresnę sąvoką išreiškiantį žodį *l'homme* (žmogus) verčia šiuo atveju labiau apibrėžtu — *naujasis ateivis*. Toliau, jokiū būdu pažodžiui neišverčiamai frazei *eut fait entrer son torse dans le compartiment* (įvedė savo liemenį į vagono skyrių) vertėjas suranda vaizdingą ir savo prasme visai atitinkantį originalo aprašomą veiksmą lietuvišką pasakymą *įsivertė į vagoną*. Jis suteikia įspūdį, kad luošajam žmogui sunku buvo įlipti į vagoną, reikėjo nemaža pastangų. Tą prasmę kaip tik turi ir prancūziškoji konstrukcija. Teisingai pasielgia Andziulaitis, žodį *flasque* versdamas *karanczios*. Nors pirmoji jo prasmė yra *suglebęs*, bet šiuo atveju labiau tinka vertėjo surastasis žodis. Visa tai rodo, kad Andziulaitis kūrybiškai apdoroja verčiamą medžiagą, atsižvelgia į lietuvių kalbos reikalavimus.

⁵² *Guy de Maupassant. Clair de lune, Paris, 1909. p. 163.*

Štai toks pavyzdys rodo, kad Andziulaitis sugebėdavo neblogai atkurti veikėjų išvaizdos aprašymą:

Le jeune, *plus haut* encore que l'aîné, avait une voix tellement forte que, suivant une légende dont il était fier, toutes les feuilles de la forêt s'agitaitaient quand il *criait*. („Le loup“)

Jaunesnysis, dar *augalotesnis* už vyresnįjį, turėjo tokį *tvirtą balsą*, jogei, anot legendos, kuria jisai didžiavosi, visi miszko lapai sudrebėdavo, kada jis *riktelėdavo*. („Vilkas“)

Čia gerai parinkti epitetai, kuriais apibūdinamas veikėjo ūgis ir balsas, tinkamai panaudotas akimirkos veiksmažodis *riktelėdavo*, reiškiaš veiksmo staigumą. Vertime išlieka Mopasanui būdingas meninės išraiškos priemonių santūrumas, sakinio glaustumas, o taip pat ryškus aprašomojo veikėjo paveikslas.

Versdamas dinamiškas scenas, Andziulaitis kūrybiškai panaudoja lietuvių kalbos vaizdingus veiksmažodžius bei išiktukus:

Il *dégringolait* de ses béquilles, *se laissait tomber à la façon d'une loque*, et il se roulait en boule, devenait tout petit, *invisible, rasé comme un lièvre au gîte*, confondant ses haillons bruns avec la terre.

(„Le gueux“)

Jis *kudulkt!* nusirisdavo nuo kujokų, *szlamszt!* puldavo jisai *lyg koks skarimalas*, susivyniodavo į kamuolį, ir pasidarydavo su visu mažas, *nematomas, priguldęs prie žiamės* kaip kizskis (zuiyks), kuomet jo rudi szkudurai nedaug ką skyrėsi nuo aplinkinės žiamės. („Elgeta“)

Vertėjas nepasitenkina veiksmažodžius *dégringolait* ir *se laissait tomber* išvertęs atitinkamais lietuviškais veiksmažodžiais *nusirisdavo* ir *puldavo*. Norėdamas pabrėžti, kaip staigiai ir vikriai elgeta tai padarydavo, jis prie jų dar pridėda išiktukus *kudulkt* ir *szlamszt*. Gerai Andziulaitis perteikia ir originalo palyginimus, parodančius nelaimingojo elgetos skurdumą, žandarų baimę.

Iš to, kad realistines Mopasano novelių scenas Andziulaitis geriau atkūrė, galima spręsti, jog ir apskritai buitinio pobūdžio novelės geriau išverstos negu tos, kurios vaizduoja sudėtingus psichologinius pergyvenimus. Prie tokių galima priskirti noveles „Elgeta“, „Vilkas“.

Andziulaitis ėjo teisingu kūrybiško ir tikslaus vertimo keliu. Jis neiškreipė Mopasano novelių idėjinio turinio, nesusilpnino jų socialinio aštrumo. Nors vertėjui ir nepavyko atkurti Mopasano stiliaus lakoniškumo ir subtilumo, bet kai kurios atskiros scenos, įvairios realistinės detalės jam pasisekė neblogai perteikti. Jo vertimuose yra trūkumų ne tik dėl to, kad vertėjas buvo nepakankamai pasiruošęs ir įsigilinęs į Mopasano novelių meistriškumą, bet ir dėl to meto lietuvių literatūrinės kalbos lygio. Reikia atsiminti, kad tuo metu, kai jis vertė, dar nebuvo pasirodę mūsų žymiųjų prozininkų kūriniai. Be to, Andziulaitis vertė vieną sunkiausiai išverčiamų autorių, gerą stilistą ir gilų psychologą.

Prozos vertimui duoklę atidavė ir žinomas to meto lietuvių rašytojas V. Kudirka. Nors Kudirka labiau pasižymėjo kaip eiliuotų dramų vertėjas ir ten jo talentas geriau pasireiškė, bet reikia nurodyti ir kai kuriuos jo prozos vertimų teigiamus bruožus.

Prozos veikalus Kudirka daugiausia vertė iš lenkų kalbos. Jis išvertė amerikiečių rašytojo E. Belamio mokslinį-fantastinį apsakymą „Užsimerkus“, lenkų rašytojos M. Rodzevičiūtės apsaką „Rusva dulkė“ („Szary proch“), E. Šolkovskio „Pagieža“, „Jurgis Durnelis“ ir A. Dygasinskio „Žvirbliai“ („Wróble“).

Kudirkos vertimų pobūdis jau kiek kitoks negu Andziulaičio. Jeigu Andziulaičiui gerai pavykdavo išversti, vadovaujantis daugiau literatūrine intuicija ir praktišku gimtosios kalbos mokėjimu (užtat jo vertime šalia gerai išverstų sakinių randame nemaža nesklandžių ir gremėzdiškų), tai Kudirka verčia, remdamasis savo paties nusakytais vertimo principais, kad kiekviena kalba turi savo konstrukcijas ir reikia stengtis jas surasti. Dėl to, ištisai paėmus, jo vertimas lygesnis, nuoseklesnis. Žinoma, nemaža reikšmės turėjo ir didesnis paties vertėjo literatūrinis talentas.

Bet reikia pažymėti, kad ir tekstus, iš kurių vertė Kudirka, žymiai lengviau išversti į lietuvių kalbą negu Mopasano noveles. Nei Dygasinskio apsakymas, nei, juo labiau, Rodzevičiūtės apsakas neprilygsta prancūzų rašytojo kūriniams idėjinio turinio gilumu ir meninės formos išbaigtumu. Be to, lenkų autorių vaizduojama tikrovė artimesnė Lietuvos gyvenimo sąlygoms, ir tai palengvino vertėjo darbą. Reikšmės turėjo ir kalba, iš kurios verčiama. Nors Kudirkos vertimai sklandesni lietuvių kalbos požiūriu, bet dėl šių priežasčių nagrinėjimui teikia mažiau medžiagos, ir ta medžiaga ne tokia įvairi, kaip Andziulaičio vertimai.

Vadovaudamasis savo paties nurodymu, kad versti pažodžiui iš vienos kalbos į kitą negalima, V. Kudirka stengiasi svetima kalba parašytą tekstą perteikti atitinkamomis lietuvių kalbos formomis. Tiesa, jo vertimuose pasitaiko netaisyklingos sintaksės atvejų, netinkamai vartojamų prielinksnių ir linksnių, bet taip yra ne dėl tiesioginės verčiama teksto įtakos, o dėl įvairių svetimų (daugiausia lenkų kalbos) konstrukcijų paplitimo to meto lietuvių kalboje. Tokių konstrukcijų daugiau yra pirmuosiuose vertimuose ir žymiai mažiau paskutiniame („Žvirbliai“).

Gana tiksliai perduodamas verčiama tekstą, Kudirka daug kur laisvai perkonstruoja sakinį, sukeičia jo dalis, reikalui esant, ilgesnį sakinį suskaldo. Bet perdaug toli nuo originalo nenutolsta.

Šiuo principu vadovaudamasis, Kudirka atlieka jau pirmąjį savo prozos vertimą — M. Rodzevičiūtės apsaką „Rusva dulkė“⁶³. Šią knygą versdamas, rašytojas nesusidūrė su dideliais sunkumais. Veikale vaizduojamas Lietuvos krašto gyvenimas spaudos draudimo laikotarpiu, taigi, atkurti vietinį koloritą lietuvių vertėjui nebuvo sunku. Apysakos kalba paprasta, sakiniai nesudėlingi, meninės išraiškos priemonės gana nevairios.

⁶³ Apysaka buvo spausdinama 1892 m. „Varpe“. Jos maždaug keivirtį išvertė J. Beržanskis. Po to vertimą tęsė Kudirka. Vėliau jis buvo numatęs iš naujo ją peržiūrėti (Zr. V. Kudirkos laiškus P. Mikolainiui, VVU Rn—E 246), bet mirtis nutraukė šį jo sumanymą. Po Kudirkos mirties perredaguotas šios apysakos vertimas buvo spausdintas „Vienybėje Lietuvninkų“ 1901—1902 m. ir išleistas atskiru leidiniu 1902 m.

Versdamas Kudirka siekia išlaikyti gryną ir natūralią gimtąją kalbą. Jis stengiasi panaudoti lietuvių kalbai būdingesnes formas, ypač įvairias veiksmažodines lytis, ten, kur lenkų kalboje dažniausiai yra pavartoti daiktavardžiai:

— Jakże ty przy słonku spać zdo-
lasz? ⁵⁴

Pięcioro ich z domu poszło przez
biedę wielką, bo choć pracowałem, *ile*
mocy, chleba brakło ⁵⁶.

Ale krótka była *uciecha* ⁵⁸.

Be to, Kudirka stengiasi, kad vertimo kalba būtų vaizdinga. Jis pa-
įvairina ją išiktukais, vaizdingais veiksmažodžiais:

Chłopcy poskoczyli do niego. ⁶⁰

Całe dni w chacie przesypia, a zresz-
tą wałęsa się z kąta w kąt, cygara z zę-
bów, a ręk z kieszeni nie wyjmując! ⁶²

Šie pavyzdžiai rodo, kad vertėjas kartais sugeba net vaizdingiau iš-
reikšti mintį negu autorius.

Bet šiame vertime Kudirka dar ne retai pasiduoda lenkų kalbos įtakai, ir todėl jame yra įvairių nelietuviškų konstrukcijų, nemaža polonizmų. Žymi vertėjo pažanga jaučiama A. Dygasinskio apsakymo „Zvirbliai“ ver-
time. Sis apsakymas — tai aprašomosios prozos pavyzdys, kur dialogo beveik nėra. Savo vertimu Kudirka duoda neblogą tokios prozos vertimo pavyzdį. J. Jablonskis, recenzuojamas šį vertimą, 1922 m. išleistą atskira knygute ⁶⁴, pažymėjo: „Apsakymėlio kalba — graži, sklandi, *kudirkinė*“ ⁶⁵ (pabraukta J. Jablonskio — E. K.).

Norėdamas, kad vertimo kalba būtų sklandi ir natūrali, Kudirka visų
pirma atsižvelgia į tai, kad kiekvienoje kalboje žodžiai jungiami pagal
tam tikrus tos kalbos dėsnius, ir todėl negalima visko mechaniškai perkelti
iš vienos kalbos į kitą. Ypač negalima versti pažodžiui gyvojoje kalboje

⁵⁴ M. Rodziewiczówna. Szary proch, Warszawa, 1919, str. 45.

⁵⁵ „Varpas“, 1892, Nr. 9, 127 psl.

⁵⁶ Op. cit., 48 psl.

⁵⁷ Op. cit., 128 psl.

⁵⁸ Op. cit., 49 psl.

⁵⁹ Op. cit., 128 psl.

⁶⁰ Op. cit., 41 psl.

⁶¹ Op. cit., 126 psl.

⁶² Op. cit., 49 psl.

⁶³ Op. cit., 128 psl.

⁶⁴ Šiame leidinyje buvo pažymėta, kad tai „perdirbinys iš lenkiškai parašytos A. Dygasinskio apysakos“. Tuo remdamasis, žurnalas „Knygos“ apgailestavo, kodėl išleistas sutrumpintas vertimas (1924, Nr. 4—6, 347 psl.). Bet iš tikrųjų tai nėra nei perdirbimas, nei sutrumpintas vertimas. Kudirka ištiesai verčia kūrinį, nutoldamas nuo originalo, tik versdamas atskiras detales.

⁶⁵ Jablonskio Raštai, 3 t., K., 1933, 270 psl.

prigljusių žodžių junginių, virtusių tam tikrais frazeologiniais deriniais. Todėl posakį „*mają na wszystko otwarte oczy*“ Kudirka verčia „*viską mato*“, arba „*wpadnie w złość*“ — „*pyksta*“ ir pan. Pažodžiui išversti šie posakiai ne tik apsinkintų kalbą, bet ir gana juokingai skambėtų.

Įvairių kelių Kudirka ieško, versdamas lenkų kalboje žinomus priežodžius ir patarles. Gana dažnai gyvojoje kalboje sutinkamą priežodį „*za pan brat*“ jis verčia „*išvien*“. Tiesa, čia perteikta tik prasmė, neišlaikytas jos vaizdinis pavidalas, bet geriau priežodį perteikti šiuo būdu negu žodis į žodį. Kitoje vietoje, versdamas taip pat iš gyvosios žmonių kalbos paimtą patarlę, Kudirka atkuria ją ne tik jos mintį, bet ir formą: „*dziś żyjesz, jutro gnijesz*“ — „*šiandien busi, ryt supūsi*“. Čia pakeistas tik vienas žodis (żyjesz — busi), bet išlaikytas patarlės aforistiškumas ir sintaksinė struktūra bei vidinis rimas.

Siekdamas sklandumo, Kudirka laisvai perkonstruoja sakinį, sukeičia frazių ir žodžių vietas:

Gromada może się składać z głópców, *byle miała takiego*, który jei interesy dobrze prowadzi⁶⁶.

Biedak oburącz chwycił się za głowę, *gdy spostrzegł ten rój* ptactwa, i czym prędzej pobiegł po strzelbę.

Tokį žvirblį turėdami, visi kiti gali būti kvaili — jis vienas viską kuogažiausiai aprūpins⁶⁷. (Nr. 6. 6 psl.).

Varguolis išvydęs tą paukščių spiečių, abiem rankom griebėsi už galvos, ir kogreičiausiai nubėgo šaudyklės...

(Nr. 1. 7 psl.).

Šiuose sakiniuose vertėjas keičia sintaksinę struktūrą. Šalutinius sakinius paverčia išskirtinėmis sakinio dalimis ir atkelia jas prieš pagrindinį sakinį. Tai nepakeičia prasmės, ir sakinys lietuvių kalboje, kur dalyviai turi labai plačią ir įvairių vartojimo sferą, skamba sklandžiau. Iš šių pavyzdžių taip pat matyti, kad Kudirka labai tiksliai perduoda tas vietas, kurių gramatinė sandara neprieštarauja lietuvių kalbos normoms. Ten, kur negalima taip artimai sekli originalu, jis suranda tinkamas lietuviškas formas.

Žinoma, vertimo sklandumas priklauso ne tik nuo to, ar taisyklingai vartojamos gimtosios kalbos formos, ar nepamėgdžijamos svetimos konstrukcijos. Svarbu taip pat žodžių ir posakių vaizdingumas, meninis vertimo kalbos lygis. Ir šia prasme Kudirka eina teisingu keliu. Jis nenuskurdina originalo kalbos, ieško vaizdingų žodžių, išlaiko apsakymo kalbos realistiškumą. Kad ir toks pavyzdys rodo, kaip vertėjas suranda gyvus sinonimus originale esantiems panašios prasmės žodžiams išreikšti:

— *A siu bestyjniki jedne! A siu psiakrewy!*.. Toč taki *hycel* gotów kurzynie z gardziola żywcem wydrzeć!.. Nie pójdziecie wy, zatracone! A bodajżeście skapialy!

— *Špuč bestijos! Špuč šunsnukai!*.. Juk toks *niekšas* da išplėš vištai iš gyvos gerklės!.. Ar nelėksite sau, *pragaišėliai!* O kad jus nežinia!

(Nr. 1. 7 psl.)

⁶⁶ Cituojama iš 1951 m. Dygasinskio raštų leidinio, 8 t. (mašinėle perspausdinto apsakymo).

⁶⁷ „Varpas“, 1897.

Vertėjas realistiškai perteikia gana šurkščius žodžius, nesistengdamas jų švelninti. Tuo pačiu jie visai natūraliai skamba ant žvirblių užpykusios merginos lūpose.

Kudirka parenka ne tik atskirus vaizdingus žodžius, bet gerai atkuria ir viso apsakymo pasakojamąjį toną. Kai kurios vietos išverstos taip natūraliai, kad atrodo lyg originalios prozos pavyzdžiai:

Któregoś dnia samiczka poszukajac materialow na gniazdo zatrzymała się nad ową łapką; przekreca główką spoglądając to jednym, to drugim oczkiem, merda ogonkiem i widzi na dnie łapki kilkanaście ziarn jęczmiennej kaszy. Kasza dla wróbla, który się najadł gąsiennic, jest równie ponętna, jak dla człowieka smakosza kawałek sera po mięsnyim obiedzie. Samiczka się zlakomiła, skoczyła w łapkę, a wtem — klap! i zakryła ją pochyle ustawiona cegielka.

Vieną dieną nutupė ties tomis sląstoms pataitė jieškodama medegos lizdų; kraipo galvą, žiuri tai viena, tai kita akim, švytuoja uodegaitė ir pamatė ant sląstų dugno kelioliką miežinių grūdų. Miežiai žvirbliui prilesusiam kirmelaičių, teip-gi gardu, kaip žmogui, privalgiusiam mėsos gabalėlis surio. Pataitė pasigodėjo, įsoko į sląstus, o tuo tarpu — trinkt ir uždengė ją nuolaidžiuoji plyta.

(Nr. 4, 55 psl.)

Vertėjas išlaiko beveik maksimalų tikslumą, praleisdamas tik vieną detalę (epitetą *smakosza*) ir truputį pakeisdamas frazę *po mięsnyim obiedzie*. Šis pakeitimas neišvengiamas, norint išlaikyti gimtosios kalbos natūralumą. Kaip ir originale, vertime sklandžiai pereinama nuo vieno laiko prie kito, parenkant atitinkamus vaizduojamajam reiškiniui veiksmažodžius (nutupė, kraipo, švytuoja, pasigodėjo). Kudirikai, kaip prozos vertėjui, būdinga tai, kad jis neišplečia frazės, o ją perduoda glaustesne forma (*pochyle ustawiona — nuolaidžiuoji*). O tai svarbu, verčiant tokį tekstą, kur daug aprašymo ir maža dialogo. Išplečiant frazę, vertimas pasidarytų išstėtas ir nuobodus. Dėl to Kudirka dažnai atskirus šalutinius sakinius paverčia išskirtinėmis sakinio dalimis. Tuomet ir visas sakinys tampa kompaktiškesnis.

Panašūs pavyzdžiai rodo, kad versdamas Kudirka įsigilino į skirtingą dviejų kalbų gramatinę ir semantinę sistemą ir kūrybiškai atliko vertimą. Tiesa, ne visos vietos jo vienodai gerai išverstos. Kai kuriais atskirais atvejais Kudirka nukrypsta į žodiškumą, o kitur verčia pernelyg glaustai, praleisdamas ar sutrauktai perduodamas įvairius originalo elementus. Bet tai nėra bendra jo vertimo tendencija, o atskiros vietos. Apskritai, jo vertimą reikia laikyti tiksliu ir kūrybišku.

Kad to meto vertimų lygį žymia dalimi nulėmė vertėjo literatūriniai sugebėjimai, rodo ir J. Tumo-Vaižganto vertimai. Vaižganto kūryboje vertimai užima nedaug vietos, bet juos reikia pažymėti kaip gerus to meto vertimų pavyzdžius. Vaižgantas išvertė keletą nedidelės apimties lenkų rašytojų kūrinių: H. Sienkevičiaus „Būk palaiminta“⁶⁸ („Bądź błogosławiona“), Kl. Junošos „Anūką“ („Wnuczek“), L. Karolio „Mylde“, J. Lemansko pasakas.

⁶⁸ Šis vertimas buvo pirmasis Vaižganto literatūrinis darbas.

Versdamas Vaižgantas gerai perteikė ne tik atskiras menines detales, bet ir veikalo stiliaus visumą. Tai rodo jau pirmasis jo vertimas — H. Sienkevičiaus legenda „Būk palaiminta“. Šis kūrinėlis, kuriam medžiaga paimta iš indų folkloro, parašytas pakiliu poetiniu stiliumi. Vertime jaučiama ta pati pakili nuotaika, poetizuota kalba:

Zadrąla leciutko fala, jakby trącona
skrydlem jaskółki, noc rozjaśniła się,
księżyc zabłysnął mocniej na niebie,
rozśpiewały się głośniej nocne drozdy, a
potem nagle umilkły.⁶⁹

Tuoj lengvutėliai suvirpėjo vilnis,
lyg kregždės sparnelio paliesta, prašvito
naktis, mėnuo ant dangaus smarkiaus
pražibo, balsiaus įsigiedojo nakties straz-
dai, bet paskui iš karto nutilo.⁷⁰

Vertime išlaikytas tam tikras prozos bangavimas, savotiškas legendos originalui būdingas ritmas. To vertėjas pasiekia, atskiruose viso sakinio komponentuose nuolat kaitaliodamas sudedamąsias sakinio dalis. Panaudodamas mažybines formas (lengvutėliai, sparnelio), Vaižgantas suteikia skaidrumo ir lengvumo, kuriuo pasižymi kūrinių stiliaus. Skaitydami originalą ir vertimą, jaučiame tą pačią intonaciją: ji kylanti ligi frazės „balsiau įsigiedojo nakties strazdai“ („rozśpiewały się głośniej nocne drozdy“), o paskui krinta žemyn. Vertėjas galėjo perduoti šias originalo stiliaus savybės dėl to, kad turėjo subtilią literatūrinę nuojautą ir estetinį skonį. Teoriškai pasiruošęs vertėjo darbui Vaižgantas tuo metu vargu ar galėjo būti.

Gal būt, Vaižgantas dėl to neblogai perteikė verčiamo kūrinių stiliaus bruožus, kad jis pasirinko versti artimus savo paties stiliaus manierai dalykus. Kai kuriuose vertėjo originaliuose kūriniuose yra tam tikro prozinės kalbos poetizavimo, ritmingos prozos pavyzdžių. Žinoma, iš trumpo, vieno puslapio apimties apsakymėlio sunku daryti platesnes išvadas apie J. Tumo vertimų metodą. Tačiau neabejotina, kad, skaitant jo vertimus, jaučiama stilisto ranka, tam tikras rašytojui savitas minties reiškimo būdas. Taip, pavyzdžiui, skaitant jo išverstą Kl. Junošos apsakymą „Anūkas“, krinta į akis Vaižgantui būdingas gyvas, temperamentingas vaizduojamo reiškimo aprašymas⁷¹.

Andziulaičio, Kudirkos, Vaižganto vertimai rodo, kad prozos vertimų lygis žymia dalimi priklausė nuo vertėjo talento, jo sugebėjimo panaudoti įvairias gimtosios kalbos formas, o taip pat nuo literatūrinės nuojautos.

Bendras prozos vertimų lygis priklausė ir nuo lietuvių originaliosios prozos raidos. Jis žymiai pakyla nagrinėjamojo laikotarpio pabaigoje. Tam turėjo reikšmės originaliosios lietuvių prozos išaugimas ir tolimesnė lietu-

⁶⁹ „Biblioteka Warszawska“, 1893, tom. 2, str. 359.

⁷⁰ „Varpas“, 1895, Nr. 2, 32—33 psl.

⁷¹ „Tėvynės Sargas“, 1903, Nr. 3 ir 48, 12—19 psl. Šio apsakymo originalas, kuris buvo išleistas atskira knygute Vilniuje 1896 m., nesurastas. Nerasti taip pat ir J. Tumo verstų J. Lemansko pasakėčių originalai (vertimai buvo išspausdinti „Dirvoje-Zinyne“, 1904, Nr. 4, 40—47 psl.). Pratarinėje vertėjas nurodo, kad originale pasakėčios parašytos eilėmis, o jis persakęs jas proza. Todėl šis vertimas jau nebe toks svarbus, nes, kaip prisipažįsta pats Tumas, „proza apsakytos eilės — tai ataušęs garas“ (Ten pat, 40 psl.)

vių literatūrinės kalbos raida. Kai kurie neblogi prozos vertimai buvo išspausdinti 1904—1905 m. „Vilniaus žiniuose“: italų rašytojo Dž. Vergos apsakymai „Kaimo našlaičiai“ („Gli orfani“) ir „Kaimo tiesa“ („Don Licciu Papa“)⁷², Edmondo de Amičio romano „Širdis“ („Coure“) ištraukos: „Tėvo slaugytojas“ ir „Raštininkas“, prancūzų rašytojo Em. Gebharto apsakymas „Paskutinė Judos naktis“; lenkų rašytojų B. Pruso apsakymas „Pastogės įnamys“ („Lokator poddasza“) ir M. Rodzevičiūtės apsakymas „Šviesos“ („Światła“). Prie to, kad šių vertimų kalba gryna ir sklandi, žymia dalimi prisidėjo tuometinis „Vilniaus žinių“ literatūrinės dalies redaktorius J. Jablonskis⁷³.

Kūrybiškai atliktų prozos vertimų nagrinėjamoju laikotarpiu buvo palyginti dar nedaug, tačiau jie rodo, kad dalis vertėjų suprato, jog, verčiant meninį kūrinių, reikia atsižvelgti į tai, kad kiekviena kalba turi savo skirtingą gramatinę ir semantinę struktūrą ir kad reikia stengtis atkurti originalo stiliaus bruožus, perteikti kalbos vaizdingumą. Jie stengėsi, kad vertimas gimtąja kalba skambėtų natūraliai, o kartu per daug nenutoltų nuo originalo.

* * *

Nagrinėjamojo laikotarpio prozos vertimai į lietuvių kalbą yra reikšmingi, norint susipažinti su lietuviškųjų vertimų raida ir nustatyti lietuvių literatūros ryšius su kitų tautų literatūra.

Nors XIX a. pabaigos vertėjai darė klaidų įvairiais atskirais atvejais arba nukrypavo į didesnius kraštutinumus (žodiškas arba per daug laisvas vertimas), bet tai priklausė ir nuo bendrų to meto istorinių-literatūrinių sąlygų. Pagrindinė tendencija, pasireiškusį prozos vertimuose, buvo teisinga: tiksliai atkurti verčiamą tekstą. Geriausiai tai pasisekė rašytojams, kurie versdami sugebėjo sujungti tikslumą su kūrybiškumu. Jie parodė daug sumanumo ir išradingumo, versdami kitų tautų rašytojų kūrinius tuo metu, kai šioje srityje reikėjo daryti pirmuosius bandymus. J. Andziulaičio, V. Kudirkos, Vaižganto vertimai padėjo pagrindus formuoti lietuviškųjų grožinės literatūros vertimų tradicijoms.

Prozos vertimai iš dalies leidžia spręsti apie vertėjų literatūrinius

⁷² Liet. bibl. nurodymu, šiedu apsakymai, pasirašyti inicialais J. B., buvo išversti rašytojo J. Biliūno. Tuo remiantis, jie buvo įdėti į 1947 m. Biliūno raštų leidinį. Tačiau vargu, ar jis buvo vertęs šiuos kūrinius. Biliūnas savo šio laikotarpio laiškuose niekur neužsimena, jog verčiąs ar ketinąs versti, ar pagaliau nusintęs „Vilniaus žinių“ redakcijai Dž. Vergos apsakymų vertimus. Greičiausiai, juos išvertė kuris nors iš „V. Z.“ bendradarbių. Pr. Klimaitis, dirbęs šiame laikraestyje pirmaisiais jo leidimo metais, savo atsiminimuose („Židyns“, 1930, Nr. 1, 50 psl.) nurodo, kad kartu su juo „V. Z.“ bendradarbiavęs J. Baltrušaitis „mokėjęs italų kalbos, išvertė nepamenu kurio italų rašytojo dalykėlius.“ Tad J. Baltrušaitis, tikriausiai, ir bus minėtųjų apsakymų vertėjas.

⁷³ Tame pat straipsnyje Pr. Klimaitis rašo: „Jono Jablonskio rankose buvo Lazdynų Pelėdos, Zemaitės ir kai kurių kitų keli rašinėliai, bet tų rašinėlių kalba ir rašy-sena buvo tokia, kad mūsų rašto kalbos tėvui tekdavo ilgas valandas dirbti, kol juos žmoniškai ištaisydavo“. Jeigu J. Jablonskis nemaža dirbdavo prie mūsų rašytojų kūrinių, tai reikia manyti, jam dar daugiau tekdavo redaguoti mažesnio talento literatų darbus.

sugebėjimus bei jų visuomenines pažiūras ir padeda geriau nušviesti jų literatūrinę veiklą. Ypač tai ryšku laisvo vertimo pavyzdžiuose. Tie vertėjai, kurie buvo pažangių pažiūrų (S. Matulaitis), verčiamame kūrinyje stengėsi išryškinti socialines-revoliucines problemas, priartindami tuos kūrinius prie lietuvių liaudies išsivadavimo kovos. Vertimai tam tikra prasme kalba ir apie vertėjų kūrybinę manierą. Juose atsispindi vertėjo individualus stilius (Kriščiukaičio, Vaižganto vertimai).

Prozos vertimai yra susiję su to meto lietuvių originaliaja proza. Jų lygio kilimas priklausė nuo lietuvių prozos raidos ir lietuvių literatūrinės kalbos vystymosi. Kylant mūsų prozos meniniam lygiui, gerėja ir bendras vertimų lygis. Savo ruožtu prozos vertimai turėjo reikšmės originaliajai prozai. Jie papildė mūsų prozos tematiką, praturtino jos kalbą. Vertimai pajvairino prozos žodyną, padėjo įsitvirtinti mūsų literatūrinėje kalboje įvairiems gyvosios kalbos žodžiams ir posakiams, nes vertėjai daugiausia rėmėsi praktišku šnekamosios kalbos pažinimu. Prozos vertimai padėjo kelti lietuvių skaitytojų meninį skonį, plėsti jų literatūrinį akiratį.

ПЕРЕВОДЫ ПРОЗАИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ЗАРУБЕЖНЫХ ПИСАТЕЛЕЙ НА ЛИТОВСКИЙ ЯЗЫК

(1880—1905)

Е. Куосайте

Резюме

В статье, являющейся главой из диссертации, анализируются переводы прозаических произведений зарубежной литературы, сделанных в конце XIX и в начале XX в.

Автор статьи сопоставляет переводы с оригиналами, показывает их положительные стороны и недостатки, устанавливает основные типы переводов (вольный, точный, творческий перевод), характеризует работу отдельных переводчиков.

Больше всего внимания уделяется переводческой работе тех писателей, которые старались создать творческий перевод (И. Андзюлайтис, Б. Кудирка, Вайжгантас). Они стремились средствами родного языка правильно передать идейное содержание и художественные особенности произведения. Вместе с тем указывается, что историко-литературные обстоятельства того времени еще не давали возможности создать такого перевода, который оставался бы полноценным до наших дней.

В конце статьи делаются следующие выводы:

1) Несмотря на разные недостатки прозаических переводов того времени, они занимают важное место в общей истории литовского художественного перевода и в развитии литовской прозы того времени. Переводы обогащали тематику оригинальной прозы, помогали росту литовского литературного языка;

2) Переводы помогают лучше осветить связи литовской литературы с литературами других народов и творческую деятельность писателей переводчиков того времени.